

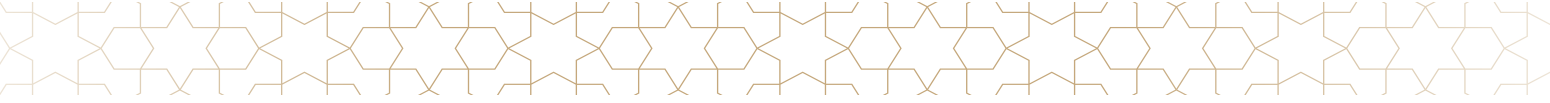

1882

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

İLMÎ HAYAT

2023 KONYA

MEVLÂNA CELALEDDİN RUMÎ VE MEVLEVÎLİĞİN TEŞEKKÜLÜ

Ahmet GÜZEL

Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü, aguzel@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000 0003-4569-0386.

ÖZ

Hayatını “hamdım, piştım, yandım” sözleriyle özetleyen Mevlâna’nın Şemsi Tebrizî ile karşılaşması, hayatının dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Mevlâna, babası ve Seyyid Burhaneddin’in eğitimiyle pişmiş, tutuşturulmaya, yanmaya hazır bir Allah çerağı haline gelmişti. Şems’in nûrlu aynasında gördüğü kendi güzelliğinin aşk ateşiyle tutuşan, yanan Mevlâna, vefatının yaklaştığı son demlerinde, gerçek sevgiliye kavuşmanın özlemiyle dolup taşmıştır. Vefatı sonrası miras bıraktığı çağına ve çağlar ötesine damga vuran eserleri, onu ölümsüzleştirmiştir. Kendisinden sonra başta Sultan Veled olmak üzere halefleri onun sesini duyurmak, yolunun takipçilerini çoğaltmak amacıyla Mevlevîlik tarikatını kurmuşlar, sistemli bir hale getirmişlerdir. Mevlevîlik Anadolu topraklarında hem halk nazarında, hem

de devlet erkânınca rağbet bulmuş, asırlarca tesirini göstermiştir. Mevlevîliğin geniş tabana yayılması ve uzun soluklu olmasının en önemli nedeni, müntesiplerinin hemen her dönemde devletin yanında olması ve insan-ı kâmil yetiştirmeyi hedefleyen bu tarikatın, hoşgörü anlayışı temeli üzerine bina edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna Celaleddin, Mevlevîlik, Sultan Veled, Şems-i Tebrizî, Konya.

MAWLANA JALAL AL-DIN RUMI AND THE FORMATION OF MAWLAVISM

ABSTRACT

Summing up his life with the words “I was raw, cooked and then burned”, Mawlana’s encounter with Shams al-Tabrizi constituted one

of the turning points of his life. Mawlana was cooked with the education of his father and Sayyid Burhan al-Din, and he had become a God's teapot that was ready to be ignited and burned. Mawlana, who was ignited by the fire of love of his own beauty, which he saw in the radiant mirror of Shams, was full of longing to meet his true lover in the last days of his death. His works, which left a mark on his era and beyond, immortalized him after his death. After him, especially Sultan Walad and his successors established the Mawlawi Order to make his voice heard and to increase the followers of his path, and they made it systematic. Mawlawi Order found popularity in Anatolian lands, both in the eyes of the people and the state and showed its influence for centuries. The most important reason why Mawlawi Order is widespread and long-term is that its followers are with the state in almost every period and this sect, which aims to raise perfect human beings, was built based on tolerance.

Keywords: Mawlana Jalal al-Din, Mawlawi, Sultan Walad, Shams al-Tabrizi, Konya.

GİRİŞ

Mevlâna'nın yaşadığı XIII. yüzyıl, Moğol istilâlarının, özellikle bütün Ön Asya'yı altüst ettiği bir yüzyıldır. Moğol baskısı yüzünden İran ve Harezmi'de yaşayan pek çok âlim ikinci vatanları olarak gördükleri Anadolu'ya geldi. Bu sıralarda Anadolu farklı din ve kültürlerle mensup insanların bir arada barış içinde yaşadıkları bir coğrafyaydı. Anadolu'nun merkezinde bulunan Konya, medeniyete açılan yolların kavşak noktasıydı. Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) adaletli bir hükümdar olmasının yanı sıra ilmi ve ilim

erbabını da sever, saygı duyardı¹³⁶³; kendisi de geniş bir ilme ve kültüre sahipti. Arapça, Farsça ve Rumca biliyor, Farsça ile Rumca konuşabiliyordu. Dolayısıyla onun ülkesi sadece Moğollar önünde kaçan Türkmen göçebelere değil, ilim ve sanat sahiplerine de bir sığınak hâline gelmişti¹³⁶⁴.

XIII. asırda Anadolu'da, Kalenderîlere ait tekkeler vardı, Ahmedî denen Rifaîler mevcuttu. Bektaşîler, Rum Abdalları, Haydarîler gibi bâtınî inanç mensupları da gönül rahatlığıyla burada yaşayabiliyorlardı. Sünnî mezheplerden Hanefîlikle birlikte Şafîîlik aynı derecede yaygındı. Mutezilîlerin sayısı küçümsenmeyecek ölçüdeydi. İmamîye, inançlarını gizlemeye ihtiyaç hissettirmeyecek kuvvetteydi¹³⁶⁵.

Anadolu'ya gelen İbn-i Arabî (ö. 638/1240), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Şems-i Tebrîzî (ö.?), Evhadüddîn Kirmânî (ö. 688/1289), Necmeddin Dâye (ö. 654/1256), Fahreddîn Irakî (ö. 688/1289), Seyyîd Burhaneddin Tirmîzî (ö. 639/1240), Hacı Bektaş-ı Veli (ö. 724/1325 veya 736/1337), Ahi Evren (ö. 700/1300) gibi şahsiyetler bu çağa damgalarını vurmuşlardı¹³⁶⁶.

Anadolu'nun bu asırdaki hayat şartları, halk tabakalarının hatta devlet erkânının sûfîliğe meyilemelerine uygundu. Dolayısıyla Anadolu tarikat, tekke ve zâviyelerin oluşumu; şeyhler ve

¹³⁶³ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, çev.: Necati Lügal, İstanbul, 1997, s. 257; Bediüzzaman Fîruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, çev. F. Nafiz Uzluk, İstanbul, 1986, s. 35.

¹³⁶⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 390-391.

¹³⁶⁵ Abdülbaki Gölpinarlı, *Dîvân*, İstanbul, 1971, s. XIX-XX; Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmîyet*, çev.: Ragıp Hulusi, İstanbul, 1996, s. 49-53; Hüseyin Bal, *Alevi-Bektaşî Kültürü (Sosyolojik Araştırmalar)*, Isparta, 2002, s. 167-168.

¹³⁶⁶ İsmet Kayaoglu, "Mevlâna'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1989, XXXI, 147.

babaların faaliyetleri için müsait bir durumdaydı¹³⁶⁷. Aynı şekilde bölge, serbest telâkkilere elverişli, mûsikî, sanat ve edebiyatı seven bir muhit idi¹³⁶⁸. İşte Mevlâna'nın beş yaşlarında geldiği Anadolu'nun genel panoraması bu şekildeydi.

Bu çalışmada Mevlâna'nın hayatı ve kendisinden sonra oluşturulan Mevlevîlik tarikatı incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Temel kaynaklar ve çağdaş çalışmalardan elde edilen veriler mukayese edilerek yorumlanmış, değerlendirilmiştir.

1. Mevlâna'nın Hayatı

Bizzat kendisinin “Hamdım, piştim, yandım” sözleriyle ifade ettiği gibi, Mevlâna'nın hayatını üç evrede incelemek mümkündür. Mevlâna, babasının ve Seyyid Burhaneddin'in eğitimiyle pişmiş, tutuşturulmaya, yanmaya hazır hale gelmişti. Şems'le karşılaştıktan sonra ondaki aşk ateşiyle tutuşup yanan Mevlâna, hayatının son dönemlerinde de gerçek sevgiliye vuslat sancıları ile kıvranmıştır. Tüm bu aşamaların semeresi ise ortaya koyduğu ölümsüz eserleri olmuştur.

1.1. Mevlâna'nın Şems'le Karşılaştıncaya Kadar Geçen Hayatı

Mevlâna'nın babası 543/1148 yılında doğan¹³⁶⁹ Muhammed b. el-Hüseyin Ahmed el-Hatibî el-Kübrâ'dır. O daha çok Bahaüddin

Veled ismiyle meşhurdur¹³⁷⁰; lâkabı ise Sultan-ü'l-Ulema'dır¹³⁷¹. Bahaüddin Veled'in babası, Belh'te Hatiboğullarına mensup Celâleddin Hüseyin el-Hatibî, ilmiyle dikkat çeken¹³⁷² ve döneminde birçok meşhur âlime hocalık yapmış bir kişidir¹³⁷³. Bahaüddin Veled'in annesi ise Harezmsahlar hanedanına mensuptur¹³⁷⁴. Böyle asil bir ailenin çocuğu olan Bahaüddin Veled, kendisi de zekâsıyla, ilmiyle, yaşantısıyla temayüz etmiş; Ahmed Gazzâlî'den hırka giymiş¹³⁷⁵ aynı zamanda Necmeddin Kübrâ'nın halifelliğini yapmış bir mutasavvıftır¹³⁷⁶.

Mevlâna'nın annesi Mü'mine Hatun, Belh emiri Rükneddin'in kızıdır¹³⁷⁷. Şeceresinin 14. kuşaktan Hz. Hüseyin'e ulaştığı nakledilmiştir¹³⁷⁸. O, 1226 yılında vefat etmiş, Karaman'da “Mâder Sultan Dergâhı” diye anılan yere defnedilmiştir¹³⁷⁹.

¹³⁷⁰ Mevlâna Nureddîn Abdurrahmân b. Ahmed Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, çev.: K. Candoğan-S. Malak, İstanbul, 1971, s. 520.

¹³⁷¹ Ahmed Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 169; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 8; Helmut Ritter, “Celâleddin Rûmî,” *İ.A.*, İstanbul, 1988, II, 53.

¹³⁷² Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 15.

¹³⁷³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 167-168.

¹³⁷⁴ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 9.

¹³⁷⁵ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 520; A. Nihat Tarlan, *Mevlâna*, İstanbul, 1974, s. 10; Meyerovitch, *Mesnevî*, s. 33.

¹³⁷⁶ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 520; Ahmet Hilmi Hoca-zâde, *Hadikatü'l-Evliyâ*, çev.: Y. Kenan Necefzâde, İstanbul, 1966, s. 192; Aydın Taneri, *Harezmsahlar*, Ankara, 1993, s. 179; Erkan Türkmen, *The Essence of Rumi's Masnevi*, Konya, 1992, s. 13.

¹³⁷⁷ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 157; Sadettin Nüzhet, *Mevlâna*, İstanbul, 1932, s. 5; Selâhattin Hidayetoğlu, *Mevlâna Celâleddin-i Rûmî -Hayatı ve Şahsiyeti-*, Konya, 1989, s. 1; Süleyman Demir, *Hz. Mevlâna'nın Hayatı ve Menkıbeleri*, İstanbul, 1982, s. 12; Mevlüt Büyükbayraktar, *Mevlâna'da Arayış ve Buluş*, Konya, 1993, s. 17.

¹³⁷⁸ Ayten Lermioğlu, “Mevlâna Celâleddin Rûmî,” *V. Uluslararası Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. 174.

¹³⁷⁹ Gölpinarlı, *Dîvân*, s. XXIX; Ahmet Kabaklı, *Mevlâna*, İstanbul, 1976, s. 12, 21-22.

¹³⁶⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966 s. 168, 175; Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, İstanbul, 1997, s. 114; Nezih Uzel, *Mevlâna ve İnsan*, İstanbul, 2003, s. 49-51.

¹³⁶⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 197.

¹³⁶⁹ Asaf Halet Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul, 1957, s. 15; Eva de Vitray Meyerovitch, *Mesnevî (Muttlağın Aranişi)*, çev.: Mehmet Aydın, Konya, 1996, s. 33.

Mevlâna 6 Rebiülevvel 604/30 Eylül 1207’de Belh şehrinde doğmuştur¹³⁸⁰. Doğum tarihiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüşse de Mevlâna’nın hayatıyla ilgili önemli olaylarla ilgili verilen tarihler açısından bakıldığında yukarıda verdiğimiz tarihin isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

Mevlâna’nın esas ismi Muhammed Celâleddin’dir. Ancak ona birçok lakap verilmiştir. “Mevlâna” lakabını ona babası özel bir isim olarak uygun görmüştür¹³⁸¹. “Efendimiz, büyüğümüz” anlamına gelen bu lakap, Selçuklular döneminde ileri gelen bilgin ve şeyhler için kullanıldığı halde hem kendi döneminde hem daha sonraki dönemlerde Mevlâna’ya ait özel bir isim haline gelmiştir¹³⁸². Mevlâna da eserlerinde bu ismi kullanmıştır¹³⁸³.

Kutupların müritlerine karşı zâhidî, zâhirî, bâtınî (iç ve dış) gücünü ifade için babası ona “Hüdâvendigâr”¹³⁸⁴ lâkabını da uygun görmüştür. Mevlâna için kullanılan “İlimle çok dolu” anlamındaki “Mullâ” (mollâ/monla) lâkabı çok yaygın değildir. Saygı gereği tercih edilen “Hazret” kelimesi “yakınlık, huzur” anlamına geliyordu. “Hidmet” kelimesi bazen “hazret” gibi kullanılmaktaydı¹³⁸⁵.

Ona verilen “Rûmî” lakabı hayatının çoğunu geçirdiği, türbesinin bulunduğu Konya’ya,

Anadolu’ya nispetle verilmiştir¹³⁸⁶. Doğduğu Belh şehrinde dolayısı Mevlâna’ya “Belhî” de denilmiştir¹³⁸⁷. Mevlâna için nadiren “Sırrullahi’l-A’zam”¹³⁸⁸ lâkabı da kullanılmıştır.

Mevlâna’nın soyunun Hz. Ebû Bekir’e dayandığını belirtmek amacıyla bazı kaynaklarda rastlanılan “el-Bekrî (Bekir’e mensup)” sıfatı Mevlâna’nın, babasının eserlerinde ve onunla ilgili herhangi bir kitabede teyit edilmiştir¹³⁸⁹. Uzun yıllar yaşadığı, vatan edindiği şehre atfen uygun görülen “Konevî/Konyalı” sıfatı, adıyla birlikte birçok eserde yer almıştır. Ancak bu kullanım XIV. asırda kayıtlara geçmiş, sonraki asırlarda da devam etmiştir¹³⁹⁰.

Mevlâna’ya; İran’da “Mevlevî-i Pîr,” Hindistan’da “Pîr-i Rûmî,” Türkiye’de¹³⁹¹ ve Batı’da¹³⁹² “Mevlâna Celâleddin-i Rûmî” denilmektedir. Onun bütün dillerde görülebilecek tam adı, “Mevlâna Celâleddîn Muhammed”dir. Ancak günümüzde bilimsel eserlerde tek kelimeyle Mevlâna anlatılmak istendiği zaman Batı dillerinde “Rûmî” ve Farsça eserlerde de “Mevlevî” isimleşmiş sıfatları yeterli görülmüştür¹³⁹³.

Belh’te doğan Mevlâna, bu şehirde çok kalmamış, babası Bahaüddin Veled’in dönemin

¹³⁸⁰ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1957-1960, III, 476; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 4-7.

¹³⁸¹ Hilmi Yücebaş, *Edebiyatımızda Mevlâna*, İstanbul, 1959, s. 3.

¹³⁸² Kâtip Çelebi, *Seçmeler*, haz.: O. Şaik Gökyay, İstanbul, 1991, III, 848; Yücebaş, *Edebiyatımızda Mevlâna*, s. 3.

¹³⁸³ Mevlâna, *Mesnevî*, çev. ve şerh.: Tahirü’l- Mevlevî, İstanbul, t.y., III, 1011, 1039, 1096, 1120, 1216.

¹³⁸⁴ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 1-2.

¹³⁸⁵ Adnan Karaismailoğlu, *Mevlâna ve Kültürümüz*, Konya, 2005, s. 35.

¹³⁸⁶ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 4; Dilâver Güreş, *Füsûsu’l-Hikem ve Mesnevî’de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul, 2000, s. 24.

¹³⁸⁷ İsmet Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya, 2002, s. 1.

¹³⁸⁸ Lermioğlu, “Mevlâna Celâleddin Rûmî,” s. 174.

¹³⁸⁹ Karaismailoğlu, *Mevlâna ve Kültürümüz*, s. 36-37.

¹³⁹⁰ Karaismailoğlu, *Mevlâna ve Kültürümüz*, s. 16, 38-40.

¹³⁹¹ Tarlan, *Mevlâna*, s. 9-10.

¹³⁹² Reynold A., Nicholson, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, çev.: Ayten Lermioğlu, İstanbul, 1973 ve Ritter, “Celâleddin Rûmî,” ilgili yerler.

¹³⁹³ Karaismailoğlu, *Mevlâna ve Kültürümüz*, s. 40.

iktidarıyla arasının açılması¹³⁹⁴ ve Moğol saldırıları¹³⁹⁵ sebebiyle ailesi ve mensuplarıyla Belh'ten ayrılmak zorunda kalmıştır¹³⁹⁶.

609/1212 yılında gerçekleşen göç sırasında Mevlâna beş yaşındaydı¹³⁹⁷. Göç için herhangi bir yeri belirlememiş olan Bahaüddin Velede, öncelikle Hac ibadeti maksadıyla Hicaz'a gitmeye karar verdi. Yol güzergâhında devrin önemli ilim ve kültür merkezleri arasında yer alan Nîşâbur'a uğradı. Nîşâbur'da, ileriki yıllarda Mevlâna'da önemli derecede tesirini göreceğimiz ve Mevlâna'nın sık sık kendisini yâd ettiği Ferîdüddîn Attâr, Bahaüddin Velede'yi ziyaret etti. Henüz çocuk yaşta olan Celâleddin'de derin kabiliyetler görerek ona *Esrar-nâme* adlı eserini hediye etti¹³⁹⁸. Bahaüddin Velede, Bağdat'a da uğradı; burada üç gün kal-

dıktan sonra, dördüncü gün Mekke'ye hareket etti, Hac farızasını yerine getirdi. Hac dönüşü Şam'a uğrayan Bahaüddin Velede'in Şam'da kaç gün kaldığı belli değildir¹³⁹⁹. Şam'da Mevlâna'yı gören İbn-i Arabî'nin, "Sübhannallah! Bir okyanus, bir denizin arkasında gidiyor," dediği rivayet edilir¹⁴⁰⁰.

Huzur, sükûnet ve gönül hoşluğuyla fikirlerini yayabileceği bir yer arayan Bahaüddin Velede; Erzincan'a geldi¹⁴⁰¹. Erzincan Akşehir'inde bir müddet ders okuttuktan sonra, buradan Lârende'ye (Karaman) geldi. Göç boyunca kafilenin takip ettiği yol güzergâhı, her şehirde bir müddet kalmak kaydıyla Nîşâbur, Bağdat, Hicaz, Kudüs, Şam, Halep, Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde, Lârende'dir¹⁴⁰².

Lârende'ye geldikleri zaman, Alâeddin'in emiri Emîr Musa onları karşıladı, Bahaüddin Velede'ye sarayında kalmalarını teklif etti, ancak o, bu teklifi kabul etmeyip bir medrese istedi. İsteği kabul edilen Bahaüddin Velede, Emîr Musa'nın şehrin ortasında yaptırdığı medresede yedi yıl veya daha fazla kaldı. Mevlâna, bülûğa erince onu Semerkantlı Hoca Şerefeddin Lâla'nın kızı Gevher Hatun'la 622/1225 yılında evlendirdi¹⁴⁰³.

¹³⁹⁴ Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındaki-ler (Risale)*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, s. 20-21; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 169-173; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 185; Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 17; Neriman Hikmet, *Mevlâna -Bilimsel Gerçeklik Açısından Varoluş Felsefesi-*, İstanbul, 1975, s. 10.

¹³⁹⁵ İzzüddîn Ebü'l-Hasen İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, VII, 573; W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev.: M. Fuat Köprülü, Ankara, 1940, s. 61; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 21; ayrıca benzer rivayetler için Bk.: Neşet Çağatay, "Mevlâna'nın Dili Niçin Farsçadır?" V. *Ulusal Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. 37; Nicholson, "Mevlâna Celâleddin Rûmî," s. 16; Ritter, "Celâleddin Rûmî," *İ.A.*, III, 54; Nigel Watt, *Sevginin Yolu*, çev.: Nisan Işıl, İstanbul, 2003, s. V.

¹³⁹⁶ Annemarie Schimmel, *Mevlâna Celâleddin Rûmî (Ben Rûzgârım Sen Ateş)*, çev.: Senail Özkan, İstanbul, 2000, s. 10.

¹³⁹⁷ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 175; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 20; Çağatay, "Mevlâna'nın Dili Niçin Farsçadır?" s. 36; Nüzhet, *Mevlâna*, s. 6; Enver Behnan, Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964, s. 106; Ahmet Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, s. 221.

¹³⁹⁸ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü's-Şuarâ)*, s. 249; Füzüzanfer, s. 25; H. Ziya Ülken, "Mevlâna'nın Muhiti," *Edebiyatımızda Mevlâna*, der.: Hilmi Yücebaş, İstanbul, 1959, s. 15; Gökhan Evliyaoğlu, *Mevlâna Sevgisi*, İstanbul, 1959, s. 10; Emine Yeniterzi, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, Ankara, 1995, s. 1, 2.

¹³⁹⁹ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 29.

¹⁴⁰⁰ Midhat Bahari Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna -Şiirleri, Aşk ve Felsefesi-*, İstanbul, 1965, s. 91; s. 174; Yücebaş, *Edebiyatımızda Mevlâna*, s. 4; Abdullah Satoğlu, *Mevlâna'nın Hocası Seyyid Burhaneddin*, b.y.y., 1965, s. 12.

¹⁴⁰¹ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 521; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 30, 32; Türkmen, *The Essence of Rumi's Masnevi*, s. 11.

¹⁴⁰² Gürer, *Füsûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, s. 25.

¹⁴⁰³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 185-186; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 186; Kabaklı, *Mevlâna*, s. 21.

Bahaüddin Veled'in şöhreti yayılınca, Alâeddin Keykubâd, Konya'ya davet etti. O, davete icabet edip¹⁴⁰⁴ 3 Mayıs 1228 tarihinde Konya'ya geldi¹⁴⁰⁵. Alâeddin Keykubâd, onu şehrin girişinde karşıladı, büyük saygı göstererek şehre getirdi¹⁴⁰⁶. Önce taşthanesinde¹⁴⁰⁷ misafir etmek istedi. Bahaüddin, Sultan'ın teklifini kabul etmedi, Altunpâ¹⁴⁰⁸ medresesine indi¹⁴⁰⁹.

O, vaktinin çoğunu vaaz ve nasihate ayırdı. Sultan Alâeddin, Bahaüddin Veled'in geçimini sağlamak için hediyeler sunar, ona karşı saygılı davranırdı. Sultan, onu bütün şeyhlerin hazır bulunduğu bir meclise davet etti, son derece saygı gösterdi. Böylece bütün ordu, saray adamları onun müridi oldular¹⁴¹⁰.

Konya'da, iki yıl kalan Bahaüddin Veled¹⁴¹¹, 18 Rebûlâhîr 628/23 Şubat 1231 Cuma günü, kuşluk vaktinde vefat etti¹⁴¹². Bahaüddin Ve-

led ardında *Maârif* adlı eserini bıraktı. Maârif, mev'ızelerinin, toplantılarındaki sözlerinin yazı hâline getirilmesinden meydana gelmiş, kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitap, Mevlâna'nın eserlerine, fikirlerine büyük tesir yapmıştır¹⁴¹³.

Bahaüddin Veled'in vefatından sonra Mevlâna babasının makamına oturdu¹⁴¹⁴; vaazlara başladı, fetva ve zikir işine ağırlık verdi. Seyyid Burhaneddin ile buluşuncaya kadar tam bir yıl tarikattan uzak, dinin müftüsü oldu¹⁴¹⁵.

Mevlâna ilk eğitimini babası Bahaüddin Veled'den aldı¹⁴¹⁶. O, iki yakın dostu ve müridi Lala Şerefeddin Semerkandî ve Seyyid Burhaneddin Tirmîzî'yi Mevlâna'ya lalalık yapması için görevlendirdi. Onlar, Mevlâna'yı eğittiler, beş yaşında ona okuma yazmayı öğrettiler¹⁴¹⁷.

Mevlâna, henüz çocuk yaşta iken Belh'te başlayıp Konya'da tamamlanan uzun seyahat döneminde birçok şehirleri, bu şehirlerde yaşayan karizmatik şahısları yakından tanıma imkânı bulmuştu. Bu seyahatlerin onun ruhî olgunluğa erişmesinde önemli ölçüde tesirleri oldu. Mevlâna'nın lalalarından biri olan Lala Şerefeddin'in bu seyahatte bulunmasından, onun eğitim görevini sürdürdüğü sonucu çıkarılabilir. Konya'ya geldikten sonra da Mevlâna eğitimini sürdürdü. Bahaüddin Veled'in müritleri

¹⁴⁰⁴ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 34.

¹⁴⁰⁵ Celâleddin Büyükçelebi, "Kongreye Katılan Delegeler Adına Bitiş Konuşması," *I. Mevlâna Milli Kongresi*, Konya, 1986, s. 449.

¹⁴⁰⁶ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, 1976, s. 65; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 188; Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 23.

¹⁴⁰⁷ Taşthane: Sarayın holüdür. (Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 323) İçerisinde banyo yapacak, abdest alacak kaplar, banyo sonrası Sultan'ın giyeceği elbiseler bulunmaktadır. (Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 41).

¹⁴⁰⁸ Altunpâ Medresesi: Pembe Fûruşan/İplikçi Medrese diye bilinen medresedir. Mevlâna'ya nispet edilen hücre, caminin güneyinde bulunmaktadır. (Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 41).

¹⁴⁰⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 189; Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 41; Mehmet Önder, *Mevlâna (Hayatı-Eserleri)*, t. ve y. y., s. 28.

¹⁴¹⁰ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 43.

¹⁴¹¹ Ritter, "Mevlâna Celâleddin," III, 54; Tarlan, *Mevlâna*, s. 11; Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Hiz. Mevlâna (Duygu ve Düşüncede Tazelik)*, çev.: M. Eminoğlu, Konya, 1986, s. 54.

¹⁴¹² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 192; Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn* s. 43; Adnan Karaismailoğlu, "Klâsik Türk Şiir Geleneğinde Mevlâna'nın Yeri ve Edebî Miras Tartışmaları," *X. Mevlâna Milli Kongresi*, Konya, 2002, s. 17; Gölpınarlı ve Önder, 12 Ocak 1231 Cuma günü ol-

duğunu söylerler. Bk.: Gölpınarlı, *Dîvân*, XXVII; Önder, *Mevlâna*, s. 32.

¹⁴¹³ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 46.

¹⁴¹⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 244; Devletşâh, *Devletşâh Tezkiresi*, s. 250; Uzluk, Şahabettin, *Mevlâna'nın Resamları*, Konya, b.t.y., s. 5; Annemarie Schimmel, *Ma-ulânâ Jalaluddîn Rûmî's Influence on Muslim Literature*, Ankara, 1971, s. 20.

¹⁴¹⁵ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 48.

¹⁴¹⁶ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 46; Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna*, s. 88.

¹⁴¹⁷ Önder, *Mevlâna*, s. 25.

arasında dizdar ve saray ustası olan, Sultan'ın lalası Emîr Bedreddin Gevhertaş (Govhertaş), Bahaüddin Veled'in çocukları için bir medrese yaptırdı. Burası Mevlâna'nın öğretim yeri oldu. Bu medrese *Hüdâvendigâr Medresesi* olarak adlandırılmıştır¹⁴¹⁸.

Mevlâna, babasının vefatından sonra bir yıl mürşitsiz yaşadı. Bir yıl sonra Konya'ya gelen Seyyid Burhaneddin, onun eğitimini üstlendi. Düşünceleri, fikirleri şerefendirildiği için Horasan ve Tirmîz'de "Seyyîd-i Sırdan,"¹⁴¹⁹ eski kaynaklarda "Muhakkik," "Fahrü'l-Meczûbîn" unvanıyla meşhur olan¹⁴²⁰ Seyyid Burhaneddin Tirmîzî, Bahaüddin Veled vefat ettikten bir yıl sonra Konya'ya geldi¹⁴²¹. O sıralarda Karaman'da olan Mevlâna'yı Konya'ya çağırdı¹⁴²². Mevlâna, onun rehberliğinde riyazete başladı, nefsiyle savaşa koyuldu¹⁴²³. Seyyid Burhaneddin'in gözetiminde tarikat terbiyesi altında yaşadığı yıllar Mevlâna'nın zühd ve riyazet bakımından zirveye ulaştığı yıllardır. Bu eğitim onu maddî varlıktan sıyırmış, manevî âlemin derinliklerine sürüklemiştir¹⁴²⁴.

Mevlâna, babasının vefatının ikinci senesinde, babasının bazı müritleriyle zâhir ilimlerinde derinleşmek ve kemâlini mükemmeliyete ulaştırmak için Halep'teki Haleviye Medresesi'ne gitti¹⁴²⁵, burada devrin meşhur âlimlerinden biri

olan Kemâleddîn b. Adîm'den eğitim aldı¹⁴²⁶. Mevlâna, meşhur *Hidâye* kitabını da Halep'te okumuştur¹⁴²⁷.

Halep'teki üç yıllık tahsilinin ardından Şam'a giden Mevlâna¹⁴²⁸, Şam'da Mukaddemiye veya Berâniye Medresesi'nde ilim tahsiliyle meşgul oldu¹⁴²⁹. Burada İbn-i Arabî, Sa'deddin Hamevî, Şeyh Osman Rûmî, Evhadüddîn Kirmânî, Sadreddin Konevî gibi şahsiyetlerle görüştü, onların sohbetlerinde bulundu¹⁴³⁰. Hatta onun Şems'le ilk buluştuğu yer de Şam'dır¹⁴³¹.

Mevlâna, Halep ve Şam'da yedi yıldan fazla olmayan bir süre kaldıktan sonra Konya'ya döndü. Konya'ya dönünce, Seyyid Burhaneddin'in emriyle riyazet denilen perhizlere, nefsi ile savaşa başladı. Mevlâna, Seyyid Burhaneddin'in hizmetinde dokuz yıl kaldı¹⁴³². Seyyid Burhaneddin, ömrünün son demlerini geçirmek üzere Kayseri'ye gitti¹⁴³³, 638/1241 yılında burada vefat etti. Haberi öğrenen Mevlâna, Kayseri'ye giderek, Seyyid'in mezarını ziyaret etti. Hocasının kitap ve risalelerinden bir kısmını

¹⁴¹⁸ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 43; Nedvî, *Hiz. Mevlâna*, s. 54; Önder, *Mevlâna*, s. 30.

¹⁴¹⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 221; Molla Camî, *Nefahatü'l-Üns*, s. 522.

¹⁴²⁰ Önder, *Mevlâna*, s. 41.

¹⁴²¹ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 50.

¹⁴²² Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 222-223; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 51; Celâleddin Çelebi, *Hiz. Mevlâna'da İlim*, Konya, 1996, s. 19.

¹⁴²³ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 52.

¹⁴²⁴ Tarlan, *Mevlâna*, s. 24.

¹⁴²⁵ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 245.

¹⁴²⁶ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 83; Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 4.

¹⁴²⁷ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 603; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 59.

¹⁴²⁸ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 59; Arif Etik, *Şems ve Mevlâna*, Konya, 1982, s. 17.

¹⁴²⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 250, 558.

¹⁴³⁰ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 35.

¹⁴³¹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 251; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 59; Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna*, s. 93.

¹⁴³² Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 248; Watt, *Sevginin Yolu*, s. V.

¹⁴³³ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 120; Önder, *Mevlâna*, s. 46; Şefik Can, *Mevlâna, -Hayatı Şahsiyeti Fikirleri-*, İstanbul, 1997, s. 45; Recep Dikici, "Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmîzî," *M. P. S. B.*, Konya, 2000, s. 11.

Sâhib Şemseddin'e hediye etti, bir kısmını da kendisi alıp tekrar Konya'ya döndü¹⁴³⁴.

Seyyid Burhaneddin, ahlâkî olgunluğa erişmiş, sûfîlerin seyr ve sülûkuna ulaşmış, donanımlı bir bilgin, engin görüşlü, ufku geniş bir kişiydi¹⁴³⁵. Mevlâna'nın, ilim ve irfan bakımından yetişmesinde Seyyid Burhaneddin'in ciddi manada tesiri oldu¹⁴³⁶. Onun vefatından sonra Mevlâna, uyarıcılık ve öğretim kürsüsüne oturdu. 638/1241 yılından, 642/1244-1245 yılına kadar -yaklaşık beş yıl- babasının usullerine uyarak medresede din ilimleri dersi verdi. Onun, 400 öğrencisi vardı. O, devrin fakihleri, zahitleri adedince zikir meclisleri kurardı¹⁴³⁷.

Şems'le karşılaşmadan önce Mevlâna, üzerinde din ve aklın hâkim olduğu ılımlı bir mutasavvıf¹⁴³⁸, dört medresede dersler veren, temkinli, vakur bir âlimdi: Alçakgönüllü, sade yaşamayı seven insanlardan hoşlanıyordu¹⁴³⁹.

Kendisinden önceki şairlerin birçoğunu okuyan Mevlâna, aynı zamanda mütefekkirlerin birçoğunun eserlerini incelemiş, onların söz ustalığını potasında eritmiş, düşüncelerini kendi düşüncelerine maya yapmış, kendisinden önceki sûfîlerin, kendi meşrebine uygun olanlarından faydalanmış, onların anlayışlarını, kendi anlayışında yoğurmuş¹⁴⁴⁰, Şems'le karşılaşmaya hazır hâle gelmişti.

1.2. Mevlâna-Şems Karşılaşması

Babasının ölümünden sonra Mevlâna, hayatının merkezine tedris ve tasavvufu almıştı. Ancak Şems-i Tebrîzî adlı bir dervişin Konya'ya gelerek Mevlâna'yla buluşması âdeta onun hayatında bir dönüm noktası oldu; onun maneviyatında ciddi değişimler oluşturdu¹⁴⁴¹. Bu buluşma, Mevlâna'nın meşhur olduğu bir zamanda gerçekleşti¹⁴⁴².

Mevlâna'nın Şems'le ilk karşılaşması, Şam'da gerçekleşmişti. Mevlâna ilim öğrenmek için Şam'a gittiğinde Şems'le karşılaşmıştı. Şems, Mevlâna'nın elini öpüp, "Dünyanın sarrafı beni anla," demiş başkaca bir söz söylemeden ve Mevlâna'nın cevabını beklemeden uzaklaşıp gitmişti¹⁴⁴³.

Şems-i Tebrîzî, bu karşılaşmadan yıllar sonra 26 Cemaziyelâhîr 642/29 Kasım 1244 Cumartesi sabahı Konya'ya geldi¹⁴⁴⁴. Konya'da kaldığı *Şekerfûruşan/Şekerciler Hanı*'nın¹⁴⁴⁵ kapısı önünde otururken medresedeki dersini tamamlayıp evine dönmekte olan Mevlâna'yı gördü¹⁴⁴⁶, oturduğu yerden kalktı, Mevlâna'nın önünde durdu, katırının gemini sıkıca tuttu ve, "Ey dünya ve mana nakitlerinin sarrafı, Allah adlarının bilgini! Söyle, Muhammed hazretleri mi, yoksa Bâyezîd mi büyüktü?" diye sordu.

Mevlâna, "Hayır, hayır, Muhammed Mustafa (s.a.s) bütün peygamber ve velilerin başbuğu

¹⁴³⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 235-236; s. 62; Dikici, "Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî," *M. P. S. B.*, s. 13.

¹⁴³⁵ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, I, 235-236.

¹⁴³⁶ Hasan Özönder, *Konya Velileri*, Konya, 1980, s. 42.

¹⁴³⁷ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 52, 64.

¹⁴³⁸ Tarlan, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, s. 67.

¹⁴³⁹ Etik, *Şems ve Mevlâna*, s. 22.

¹⁴⁴⁰ Mevlâna, *Mektuplar (Mektûbât)*, s. XII (ön söz).

¹⁴⁴¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 187.

¹⁴⁴² Clément Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, çev.: Nezihe Uzel, İstanbul, 1978, s. 130.

¹⁴⁴³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 93, 251.

¹⁴⁴⁴ Mevlâna, *Mecâlîs-i Seb'â*, s. 2 (ön söz); Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 193.

¹⁴⁴⁵ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 76.

¹⁴⁴⁶ Nezihe Araz, "Çağdaş Kavramlar Işığında Tebrizli Şems'in Kişiliği," *V. Uluslararası Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. 118-119.

ve reisidir. Hakikatte büyüklük ve ululuk onun-
dur,” diye cevap verdi.

Şems, “O hâlde, niçin Hz. Mustafa (s.a.s),
‘Ya Rabbi! Seni her türlü eksikten arı duru kı-
larım, biz seni lâıyk olduğun veçhile bilemedik’
buyurduğu hâlde; Bâyezîd, “Ben kendimi her
tүrlü eksikten arı duru kılarım. Benim şanı-
m ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım’ di-
yor?” dedi.

Bunun üzerine Mevlâna, hemen katırın-
dan aşağı indi. Bu sorunun heybetinden bir
kere bağırıp kendinden geçti. Bir saat kadar o
hâlde kaldı. Mevlâna kendine geldikten son-
ra, Şems’in elini tuttu, onu, yaya olarak kendi
medresesine götürdü. Birlikte bir hücreye girdi-
ler, günlerce bu hücreden dışarı çıkmadılar¹⁴⁴⁷.
Molla Cami, Şems’in sorusunu Mevlâna’nın
cevaplandığını, bu cevap karşısında Şems’in
kendinden geçtiğini rivayet eder¹⁴⁴⁸.

Bu iki eşsiz denizin buluştukları yere¹⁴⁴⁹,
dalgaların hışırtiları içinde kucaklaşan iki deni-
zin birleşmelerine benzetilerek “Merace’l-Bah-
reyn” denilmektedir. Bu karşılaşmadan sonra

Mevlâna, tanıdığımız en büyük İslâm sûfîlerin-
den biri olmuştur”¹⁴⁵⁰.

Şemdeddin Muhammed b. Ali b. Melek-
dâd¹⁴⁵¹, 582/1186 yılında¹⁴⁵² Tebriz’de doğmuş-
tur¹⁴⁵³. Şehir şehir dolaştığı, yolu tayyettiği için
Şemseddin-i Perende/Uçan Şems¹⁴⁵⁴; tarikat
pirleri ve hakikat Ârifleri de Tebrizli Kâmil der-
ler¹⁴⁵⁵.

Şems, dış görünüşe önem vermeyen, son
derece tevazu sahibi, sade bir yaşam tarzını be-
nimseyen devrinin kutuplarından birisiydi¹⁴⁵⁶;
“olgun, olgunlaştıran, söz (kâl), hâl ve de keşf
sahibi birisi olarak daima müşahedeye girer, za-
manını mücadele ile geçirirdi”¹⁴⁵⁷. Tasavvufta
birçok makamları aşmıştı. Meşhur olmak gibi
endişe taşımayan, hak bildiği yolda korkusuzca
yürüyen, inandığı hakikatleri gözünü kırpmad-
an söyleyebilen, sorduğu ilginç sorularıyla
muhatapını şaşırtan, nükteli, mecazlı konuşan,
normalde tevazu timsali olduğu hâlde gururlu,
kibirli insanlara karşı son derece mağrur, bazen
alaycı, kırıncı bir mizaca bürünen, kendisini ilk
görenlere garip gelen¹⁴⁵⁸, tasavvufi telkinleri
ruhî bir ihtiyaç olarak hisseden, kuvvetli bir
şahsiyete sahipti¹⁴⁵⁹.

¹⁴⁴⁷ Bu sürenin 40 gün (Bk.: Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 257; Nedvî, *Hiz. Mevlâna*, s. 57); üç ay (Bk.: Molla Cami, *Nefahatü’l-Üns*, s. 528); altı ay (Bk.: Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 46; Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 5) olduğuna dair muhtelif rivayetler vardır.

¹⁴⁴⁸ Molla Cami, *Nefahatü’l-Üns*, s. 528.

¹⁴⁴⁹ Bazı kaynaklarda olayın geçtiği yerin; Şekerfüruşan=Şekerciler Hanının önü (Bk.: Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 256; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 76), Şeker-rizler Hanının önü (Bk.: Molla Cami, *Nefahatü’l-Üns*, s. 528; Çelebi, A. Halet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 25), Pirinççiler Hanının önü (Bk. Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 124) olduğu söylenir. M. Ali Uz’a göre bu olayın geçtiği yer, bugünkü İplikçi Camii’nin karşısındaki Selçuk Otelî’nin önlerinde bir yerdir. Karşılaştıkları bu yer Hatuniye Camiine giden yol üzerinde, bir tarafı Şems tarafına, diğer tarafı Altun-aba medresesine çıkan güzergâhtır. Bk. Uz, Mehmet Ali, *Baha Veled’den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya, 1993, s. 16; benzer rivayet için Bk. Ürkmez, Melâhat, *Mevlâna’da Aşk Sırrı ve Nihâi Bütünleşme*, Konya, 2005, s. 90.

¹⁴⁵⁰ Meyerovitch, *Mesnevî*, s. 38.

¹⁴⁵¹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 189; Tarlan, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, s. 7; Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 24; Huat, *Mevlevîler Beldesi Konya*, s. 130.

¹⁴⁵² Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 68.

¹⁴⁵³ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 121; Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, s. 251; Kabaklı, *Mevlâna*, s. 34.

¹⁴⁵⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 255; II, 190; Etik, *Şems ve Mevlâna*, s. 20.

¹⁴⁵⁵ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 190.

¹⁴⁵⁶ Marshall G. S. Hodgson, *İslâm’ın Serüveni*, rdk.: Metin Karabaşoğlu vd., İstanbul, 1993 II, 248.

¹⁴⁵⁷ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 121.

¹⁴⁵⁸ Kabaklı, *Mevlâna*, s. 37.

¹⁴⁵⁹ Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 24.

Şems olgunlaşmak için ilmin de tasavvufun da kifayetsizliğine inanıyordu. Esasen o ilimden irfana geçmiş, birçok şeyh ve sûfiyle tanışmıştı. Ancak o aradığını hiç birisinde bulamamış, aynı dili konuşabileceği, hâlimden anlayabilecek birisini arıyordu¹⁴⁶⁰. Aradığını bulamayınca pes etmemiş, kararlı, sabırlı, umutlu bir şekilde aramaya devam etmişti. Bağdat, Şam, Halep, Erdebil şehirlerini dolaşmış, aradığını bulamamış, dur durak bilmeksizin tekrar aramaya devam etmişti¹⁴⁶¹. Nihayet gördüğü rüyalar ve manevî bir ilham pusulası olmuş, onu Konya'ya, Mevlâna'ya getirmişti¹⁴⁶².

Mevlâna'nın karşısına çıkan Şems, genel hatlarıyla böyle bir derviş idi. Şems, Mevlâna'dan daha önce hiç kimsenin kendisinden istemediği şeyleri; kendisinden önceye ait her ne varsa, onlardan sıyrılmasını, kendi kendisiyle kalmasını istiyordu¹⁴⁶³. Babasının sözlerini okumamasını, sırlar âlemine ait kitaplarla meşgul olmasını, özgün fikirlerini, başkalarının sözlerine feda etmemesini söylüyordu¹⁴⁶⁴. Bir anlamda Mevlâna'nın bundan sonraki hayat safhasında bomboş, tertemiz bir sayfa açmak istiyordu. *Dîvân-ı Kebîr*'deki bazı mısralardan¹⁴⁶⁵ anlaşıldığına göre Şems bu amacını da gerçekleştirmişti.

Şems'le buluşmasından sonra Mevlâna başka bir merhaleye girmiş, farklı bir kişiliğe

bürünmüştür. Mevlâna, Şems'i anladığı an, gönlünü maşukunun, gerçek dostunun hayalinden başkasına, evinin kapısını da eş dostlarına kapadı. Vaaz minberini, öğretim kürsüsünü terk etti. Hocalığını, ders halkalarını bırakıp tekrar öğrenci oldu; semâ'a girdi, çarha, raksa başladı. Kîl-u kâl yerine, ney'in can yakıcı nağmesi-ne, rebabın ruh okşayıcı sesine kulak verdi¹⁴⁶⁶. Şems'ten önce Mevlâna'nın gayesi, şiir, sanat, kitaplar, medresedeki öğrenciler, dinin günlük icaplarıydı. Şems'i tanıdıktan sonra tüm bunlar Allah yolunda bir araç hâlini aldı¹⁴⁶⁷. Şems'in ona getirdiği şey "her türlü mantıkî dağınıklığın ötesinde, bir başka boyuta açılma, bir perde kaldırma, ilâhî aşkın sarhoşluğu olayıydı"¹⁴⁶⁸.

Şems'le Mevlâna arasındaki ilişki, şeyhlik müritlik ilişkisinin ötesinde bir şeydi. Yıkanmış, silinip arınmış, fitili düzeltilmiş bir Allah çerağı olan Mevlâna'nın; tutuşturulması, yanması gerekiyordu. Bu görevi Şems üstlendi, çerağı tutuşturdu, yanını yöresini aydınlattı¹⁴⁶⁹. Ne var ki kendisi de yanmaktan kurtulamadı, bu potada ikisi de birlikte yandılar. Mevlâna'nın "*Hamdım, piştım, yandım*" sözü, bu birlikte yanışın mahsulüdür¹⁴⁷⁰. Mevlâna'nın pişmesi, "babasının ve Seyyid Burhaneddin'in feyizli nefesleriyle, yanması da Şems'in nûrlu aynasında gördüğü kendi güzelliğinin aşk ateşiyle olmuştur"¹⁴⁷¹.

Mevlâna'nın dostları, aile fertleri, öğrencileri ve halk Şems'i anlayamamışlardı. Kim

¹⁴⁶⁰ Gölpinarlı, Abdülbaki, *Mevlâna Celâleddin*, İstanbul, 1959, s. 61-63.

¹⁴⁶¹ Araz, "Çağdaş Kavramlar Işığında Tebrizli Şems'in Kişiliği," s. 120.

¹⁴⁶² Beytur, *Mevlâna*, s. 88.

¹⁴⁶³ Araz, "Çağdaş Kavramlar Işığında Tebrizli Şems'in Kişiliği," s. 122.

¹⁴⁶⁴ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 75.

¹⁴⁶⁵ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, I, 288-289; III, 49, 137; V, 150; V, 124.

¹⁴⁶⁶ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 86-88.

¹⁴⁶⁷ Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 222.

¹⁴⁶⁸ Meyerovitch, *Mesnevî*, s. 38.

¹⁴⁶⁹ Gölpinarlı, *Dîvân*, s. XXXIII.

¹⁴⁷⁰ Feyzi Halıcı, "Mevlâna Duyarlılığı," *V. Ulusal Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. 60.

¹⁴⁷¹ Beytur, *Mevlâna*, s. 96.

olduğu, nereden geldiği belli olmayan ve Mevlâna'yı kendilerinden koparan bu esrarengiz kişiden şikâyet etmeye başladılar¹⁴⁷². Şikâyetlerin, sızlanmaların sonu gelmeyince, gelişinden itibaren 15 ay, 25 gün Konya'da kalan Şems¹⁴⁷³; 21 Şevval 643/9 Mart 1246 Perşembe günü ansızın şehri terk etti. Günlerce aradıkları halde kendisine dair hiçbir iz bulamadılar¹⁴⁷⁴.

Şems'in gelişi Mevlâna'nın şiir divitini eline almasına sebep olmuştu. Şems'in ansızın kaybolması ve hicran ateşi Mevlâna'yı, şairliğinin yakıcı devresine soktu¹⁴⁷⁵. "Şems'in hasreti Mevlâna'ya kıvamına gelmemiş olan irşadı ve ilahî vuslatı derinden hissettirdi"¹⁴⁷⁶. Onun hüznünü, ancak Şems'in kendisine Şam'dan gönderdiği mektup teskin edebildi¹⁴⁷⁷. Mutluluğunu mısralara yansıttı¹⁴⁷⁸.

Hemen Şems'e mektuplar yazıp Konya'ya dönmesini istedi. Şems'in aldığı mektuplar onun gönlünü yumuşattı. Mevlâna'nın, Şems ayrılığı sebebiyle düştüğü hüzne üzülen müritleri de yaptıklarına pişman oldular¹⁴⁷⁹.

Mevlâna, Şems'e bir mektup daha yazarak (4. Mektubu), oğlu Sultan Veled'le Şems'e gönderdi¹⁴⁸⁰. Sultan Veled, babasının emriyle

yanına 20 kişi alarak yola çıktı. Şam'da Şems'i buldu¹⁴⁸¹. Şam'da 15 ay kalan Şems¹⁴⁸², bir aylık yolculuktan sonra ikinci kez; 1 Muharrem 645/8 Mayıs 1247'de Konya'ya geldi¹⁴⁸³. Mevlâna, hasretin sıkıntılarından kurtuldu. Müritler özür dileyip semâ meclisleri tertipleddiler¹⁴⁸⁴. Mevlâna kaybettiği ve bulduğu Şems'i tekrar kaybetmek istemiyordu; onu Konya'ya bağlayabilmek için, evlâtlığı Kimya Hatun'la evlendirdi¹⁴⁸⁵.

Şems, Şam'dan döndükten sonra, Mevlâna ile kaldıkları yerden devam ettiler; eskisinden daha fazla kaynaşp birleştiler, gece gündüz birbirleriyle sohbetle koyuldular. Mevlâna, medresedeki derslerini, camideki vaaz ve sohbetlerini ihmal etti. Onların hâlinde anlamayan, işin iç yüzünü bilmeyenler, yine birtakım dedikodulara başladılar. Sonunda bu öyle bir hâl aldı ki, Şems'e karşı halkın ve müritlerin bazı yersiz davranış ve serzenişlerine yol açtı¹⁴⁸⁶. Onlar bu iki gönüldeşin aralarını nasıl açacaklarını düşünürlerken, Mevlâna'nın oğlu Alâeddin ile Şems arasında tatsız bir olay meydana geldi. Şems'in, Sultan Veled'e karşı iltifatları dolayısıyla Alâeddin'in gönlünde oluşan hoşnutsuzluk buna eklendi. Aynı topluluk fırsat buldukça Şems'i küçümsemekle meşgul oluyor, kızgınlığa sebep olan her türlü hareketi eylem hâline

¹⁴⁷² Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 51; Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 126; Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, s. 253.

¹⁴⁷³ Gölpinarlı, *Dîvân*, s. XXXIX.

¹⁴⁷⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 258.

¹⁴⁷⁵ Şems'in gidişi sonrası Mevlâna'nın yazdığı şiirler için Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, II, 267-269; III, 148, 443. Şems'in gidişi sonrası Mevlâna'nın yazdığı şiirler için Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, II, 267-269; III, 148, 443.

¹⁴⁷⁶ Kabaklı, *Mevlâna*, s. 43.

¹⁴⁷⁷ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 126; Nedvî, *Hiz. Mevlâna*, s. 58-59; Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 6.

¹⁴⁷⁸ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, III, 148.

¹⁴⁷⁹ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 95-96.

¹⁴⁸⁰ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, V, 173.

¹⁴⁸¹ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 99-100.

¹⁴⁸² Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 96.

¹⁴⁸³ Gölpinarlı, *Dîvân*, s. XL; Kabaklı, *Mevlâna*, s. 44; Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 6.

¹⁴⁸⁴ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 100.

¹⁴⁸⁵ Schimmel, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, s. 22; Nezihe Araz, *Aşk Peygamberi (Mevlâna'nın Hayatı)*, İstanbul, 2004, s. 66, 68.

¹⁴⁸⁶ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 129-130; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 100; Özönder, *Konya Velileri*, s. 51.

dönüştürüyordu¹⁴⁸⁷. Şems, bir süre olanlara sabretti, konuyla ilgili olarak Mevlâna'ya hiçbir şey söylemedi. İş çıkırından çıkınca Sultan Veled'e, "Bu defa, izimi hiçbir yaratığın bulamayacağı şekilde kaybolacağım," dedi¹⁴⁸⁸. Şems, Şam'dan döndükten altı ay sonra¹⁴⁸⁹ 5 Şaban 645/5 Aralık 1247 tarihinde söylediği gibi izini kaybettirip kayboldu¹⁴⁹⁰.

1.3. Şems Sonrası Mevlâna

Mevlâna, Şems'in ayrılığından sonra hasret ateşiyle yanıp tutuştu; divaneye döndü. Neyi varsa çalıp söyleyene verdi¹⁴⁹¹. Bir gün, Şems'i gördüğünü söyleyen birine elbiselerini verdi. Mevlâna'ya, "Haberi veren kişinin sözleri yalandır," dedikleri zaman; o, "Eğer sözünün doğru olduğuna inansaydım, hayatımı verirdim," dedi¹⁴⁹². Yanı yöresi, sağı solu Şems olmuştu Mevlâna'nın... Aldığı nefesti Şems, damarlarında dolaşan kandı... Şiir divitiyle dertleşti; mısralara döktü içini dur-durak bilmeksizin. "Sana sitemim var, neden böylesin sevgili? Hastayım, gücüm, kuvvetim yok, ne diye gelip beni görmezsin? Çok sarardığımı, sapsarı olduğumu gördün de beni ölü sandın; birisinin eşi dostu olursa nasıl ölür o?"¹⁴⁹³... "Başta sevda yelleri esiyor, gönül elsiz ayaksız kaldı; bütün bu hâllere, gösterdiğin ay, söylediğin sır yüzün-

den düştüm..."¹⁴⁹⁴ "Amma haber vermesen de nerelerde olduğunu bilirim; deniz kıyısındasın. Çünkü inci gibi, mücevher gibi gittin..."¹⁴⁹⁵

Ayrılık ateşini mısralar söndüremeyince, yollara düştü Mevlâna. Yakınlarıyla birlikte Şems'i aramak için Şam'a gitti. Köşe bucak Şems'i aradılar, ama eli boş Konya'ya döndüler¹⁴⁹⁶. Şems'in aşkı canının içerisinde baş gösterince yeniden Şam'a yöneldi. Daha önce gençlik yıllarının birçoğu bu şehirde geçtiği için Şam'ı iyi tanıyordu. Şam'da da semâ meclisini kurdu. Daima figanla, inlemekle, kararsızlıkla Şems'i her geçtiği sokak ve mahallelerde arıyor, fakat bulamıyordu. Çaresiz maiyetindekilerle Konya'ya döndü. Mevlâna bu seyahatlerini 645-1248/647-1250 yılları arasında yapmıştır. Bu seyahatlerinde Şam'da ne kadar kaldığı belli değildir¹⁴⁹⁷. Sultan Veled'e göre, Mevlâna'nın ikinci kez Şam'a gidişi ilk gidişinden birkaç yıl sonra gerçekleşmiştir¹⁴⁹⁸.

Şam'da Şems'i arayıp bulamayan Mevlâna, Şems'in öldüğüne kanaat getirmiş ve esasında ayrılığın olmadığını, bedeneni ayrı olsalar da ruhen Şems'le birlikte olduğunu vurgulamıştır.

Mevlâna'nın gerçekte Şems'in vücudunda bulunduğu manayı, hakikatlerin nûrundan doğan coşkunluk ve devrim günlerini aklî bir yolculuk sayabiliriz. Mevlâna bu yolculuktan, gerçeklere dolmuş bir gönül, lütfun zevki ile dolu bir vücut ile memleketine döndü. Bu gidişin sonuçlarını, sözlerin ipliğine dizdi. Onları, günlerin eteğın-

¹⁴⁸⁷ Sultan Veled, mezkûr topluluğun art niyetlerini veciz bir şekilde etraflıca anlatır. Bk.: *İbtidâ-Nâme*, s. 64.

¹⁴⁸⁸ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 130; Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 103.

¹⁴⁸⁹ Kabaklı, *Mevlâna*, s. 43; Özönder, *Konya Velileri*, s. 51.

¹⁴⁹⁰ Gölpınarlı, *Dîvân*, s. XLI.

¹⁴⁹¹ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 65, 69.

¹⁴⁹² Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 224; Araz, *Aşk Peygamberi*, s. 21.

¹⁴⁹³ Şiirin tamamı için Bk. Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, I, 347; benzer şiirleri için ayrıca Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, II, 210, 218, III, 200, 203, IV, 123, V, 64.

¹⁴⁹⁴ Şiirin tamamı için Bk.: Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 210.

¹⁴⁹⁵ Şiirin tamamı için Bk.: Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, II, 218.

¹⁴⁹⁶ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 131; Ritter, "Mevlâna Celâleddîn," III, 55; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 190.

¹⁴⁹⁷ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 119.

¹⁴⁹⁸ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 75.

de armağan olarak saçtı¹⁴⁹⁹. “*Tebrizli Şems, baş verdi de sefere çıktı, yola düştü; amma sen bana gene de (şöyle) söyle: ‘Güneşin yüzü mü olur, başı mı?’*”¹⁵⁰⁰

Annemarie Schimmel’in ifadesiyle, “Mevlâna’nın Şems için duyduğu ıstırap, Şems için döktüğü kalp kanı, artık yavaş yavaş manevî süte tahavvül olmuştu. Öyle ki bu süt, onun müritlerine şifa ve gıda oldu”¹⁵⁰¹.

Mevlâna, Şems’in varlığından ümitsiz, gönlü onu aramaktan vazgeçtikten sonra Konya’ya dönerek uyarıcılık “ırşat-eğitim-terbiye” binasını yeni temeller üzerine kurdu. Her ne kadar camilerde vaaz etmek, medresede öğretim yapmak gibi resmî vazifeleri bıraktıysa da yine, bütün gönlü sıcaklığıyla eksik olanların, nakısların bütünlenmesine, dervişliğe intisap edenleri uyarıcılığa koyuldu. Gazel, semâ, şiir gibi vasıtalarla lâtif tabiatlıları, iyi huy sahiplerini insanlığın inceliğine aşina ediyor, vakitli vakitsiz emirleri, fakirleri, Müslümanları, diğer dinlerden olanları beraberliğe, dostluğa, yol gösterek amacın ululuğuna çağırıyordu¹⁵⁰². Mevlâna, önceleri muayyen gün ve yerde vaaz ederken, Şems’ten sonra hatırından çıkamadığı kişilerin ricasıyla sadece birkaç kez vaaz etmiştir¹⁵⁰³.

647/1249-1250 yılından, vefatına kadar -23 yıl- ilâhiyat bilimleriyle uğraşan Mevlâna, Mutlak Kemal’in, ilâhî güzelliğin cilvelerinde özünü yitirmiş olduğundan, pirlarin ve şeyhlerin usulü olan el tutuculuk, destgirlik (arkalama) ve dervişlerin uyarımı ile ilgilenmedi. Bu işler

için kendisinin en seçkin arkadaşlarından birini görevlendirdi. O ilk olarak şeyh Selâhaddin’i, şeyhlik ve önderlik işiyle görevlendirmiştir¹⁵⁰⁴.

Hak vasıllarıyla aşk kâmillerinin zincirine kendisini kaptırmış, gönlünü vermiş olan Mevlâna, bütün dostlarından yüz çevirerek Selâhaddin’e bağlandı¹⁵⁰⁵, onu Şems’in yerine koydu: “*Şemseddin, o atsız, eğersiz padişah budur... Ne diye uyuduk biz, gene geldi işte. Elbisesini değiştirdi de yüzünü göstermek, salına salına yürümek için gene geldi.*”

Dostlarına da şöyle söyledi: “*Benim dünya da kimseden pernam yok. Sizinle de işim yok; hepiniz Selâhaddin’in çevresinde toplanın. Başımda şeyhlik sevdası yok benim; hiçbir kuş, benimle beraber uçamaz.*”¹⁵⁰⁶

Şeyh Selâhaddin, Seyyid Burhaneddin’in müritlerindendi¹⁵⁰⁷. Ümmî olan (okuma yazma bilmeyen) Selâhaddin, vaktini Konya’da zerkûblukla (kuyumculukla) geçiriyordu. Zâhirî ilimlerle ilgisi yoktu. Mevlâna, Şems’e karşı duyduğu aynı aşkı, gönlü bağlılığını ona da duyuyordu. Sükûnetli, yumuşak huylu bir kimse idi¹⁵⁰⁸. Tasavvufa girdiği andan itibaren eminlik ve dindarlık ile meşhur olmuştu¹⁵⁰⁹.

Selâhaddin’in her şeyden sıyrılıp Mevlâna’ya yönelmesinin sebebi şu olaydan sonra olmuştur: Bir gün Mevlâna, onun dükkânının önünden geçiyordu. Büyük bir heyecan içinde,

¹⁴⁹⁹ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 125.

¹⁵⁰⁰ Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*, III, 99, 244-245.

¹⁵⁰¹ Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, çev.: Ö. Enis Akbulut, İstanbul, 1999, s. 99.

¹⁵⁰² Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 125.

¹⁵⁰³ Mevlâna, *Mecâlis-i Seb’a*, s. 2 (ön söz).

¹⁵⁰⁴ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 125.

¹⁵⁰⁵ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 133-135.

¹⁵⁰⁶ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 79.

¹⁵⁰⁷ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 530; Dikici, “Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî,” *M. P. S. B.*, s. 12.

¹⁵⁰⁸ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 126-128.

¹⁵⁰⁹ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 131-132. *Dîvân’da makta’ı Selâhaddin adına olan 71 gazel mevcuttur. Bk. Füzûzanfer, Mevlâna Celâleddîn*, s. 133.

istiğrak hâlindeydi. Selâhaddin'in dükkânından gelen ahenkli çekiç seslerini iştirince, dükkâna girdi, zevk ve şevk içinde semâ'a başladı. Selâhaddin, Mevlâna'nın hareket ve semâ'ının, kendi çekiç seslerinin ahengine uyduğunu görünce, altınlarının zarar görmesine aldırmadan vurmaya devam etti¹⁵¹⁰. Mevlâna, öğle namazından ikinci namazına kadar semâ'ı sürdürdü. Semâ anında şu gazeli okuyordu: “*Bu kuyumcunun dükkânında bir hazine çıkmış/O ne suret, o ne mana ve o ne güzellik.*”¹⁵¹¹

Semâ bitince, Selâhaddin'in elinden tutup dışarıya çıkardı; onunla sohbet etti. Selâhaddin, kendi iç aynasının parladığını, nefsinin olgunluğunun Mevlâna'ya can-ı gönülden bağlanmakla mümkün olacağını düşündü ve onun müridi oldu¹⁵¹². Mevlâna da Şems'le yaptığı aşk pazarlığını onunla tekrar eline aldı. On yıl kadar yine onunla sohbet ve dostluk etti. “Ârif kimdir?” diye sordular, cevap verdi: “Ârif odur ki senin sırrından söz söyler ve sen susarsın. İşte buna benzeyen insan Selâhaddin'dir”¹⁵¹³. Mevlâna, bundan sonra Şems'i aramaktan vazgeçti. Mevlâna'nın coşkunuğu onunla yatıştı; bütün o zahmet, dedikodu, esenliğe dönüştü. Çünkü Selâhaddin'in irşadı bir başka çeşitti; ihsanı, keremi, herkesten fazlaydı. Erenlerden, yıllarca elde edemediğini insan, ondan bir solukta elde ederdi. Dudaksız damaksız söyler, can incisini sözsüz delerdi¹⁵¹⁴.

Manevî yönden Şeyh Selâhaddin'e ilgi ve yakınlığı tam olan Mevlâna, oğlu Sultan Veled'i Şeyh Selâhaddin'in kızı Fatma Hatun'la evlendirdi¹⁵¹⁵. Daha önce Mevlâna'yla Şems'in dostluğunu kıskananların kıskançlıkları yine had safhaya vardı. Şems'e gösterdikleri tepkiyi ona da gösterdiler¹⁵¹⁶. Onların ileri geri konuşmalarını öğrenince o da Mevlâna da kızdı, onlardan yüz çevirdiler, tümünü sohbetlerinden uzaklaştırdılar. Bir süre sonra onlar hatalarını anlayıp Mevlâna'dan özür dilediler. Mevlâna onları affedip tekrar sohbet meclislerine davet etti¹⁵¹⁷.

Mevlâna'yla Selâhaddin arasındaki bu dostluk on yıl bu şekilde devam etti. Bir gün Selâhaddin ansızın hastalandı¹⁵¹⁸, Muharrem ayının başında 657/Aralık 1258'de vefat etti ve Bahaüddin Veled'in türbesi civarına defnedildi¹⁵¹⁹.

Şeyh Selâhaddin'in vefatından sonra, Mevlâna'nın muhabbeti ve onun halifeliği Hüsameddin Çelebi'ye geçti¹⁵²⁰. O da Mevlâna'nın sağlığında 10 yıl bu görevini sürdürdü¹⁵²¹. Onun künyesi, Şeyh Hüsameddin Hasan b. Muhammed b. el-Hasan b. Ahi Türk olarak verilmektedir¹⁵²². Babası Ahi Muhammed, ahilerin başkanıydı. Babasının vefatından sonra Ahiler onu başkan yapmak istediler. Onun başkanlıkta

¹⁵¹⁰ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 132; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 293; Schimmel, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, s. 25.

¹⁵¹¹ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 530; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 293.

¹⁵¹² Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 132.

¹⁵¹³ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 530.

¹⁵¹⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 87; Meyerovitch, *Mesnevî*, s. 41.

¹⁵¹⁵ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 136; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 531.

¹⁵¹⁶ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 87.

¹⁵¹⁷ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 106-107.

¹⁵¹⁸ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 137, 155.

¹⁵¹⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 315-316.

¹⁵²⁰ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 142; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 323; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 531.

¹⁵²¹ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 141; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 323; Nicholson, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, s. 19.

¹⁵²² Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 323; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 531; Nicholson, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, s. 19.

gözü yoktu; hepsini azat etti. Yanında kalanlarla birlikte Mevlâna'ya giderek biat etti¹⁵²³.

Mevlâna'nın şiirlerinde ve Tezkerelerde onun adına izafe edilen “Çelebi” kelimesi, Hüsameddin'in bir unvanıdır. Bu unvan, “sey-yidim, efendim” kelimesini yalnız birisine tahsis etmek suretiyle Hüsameddin'e mahsus olmuştur¹⁵²⁴. Mevlâna, bazen Hüsameddin'e “Hasan” ismiyle hitap ederdi¹⁵²⁵. Mesnevî'nin ön sözünde ve hemen her cildinde Mevlâna; “aşk hazinelerinin anahtarı,” “yeryüzü definelerinin emini,” “vaktin Bâyezîd'i,” “zamanın Cüneyd'i” diyerek ona iltifatlarda bulunmuş, onu bazen ziyaya, bazen güneşe, bazen yıldıza benzetmiştir¹⁵²⁶.

Mevlâna'yla Hüsameddin'in samimiye-ti başkalarını kışkıracak boyuta ulaşmıştı. Esasen Mevlâna bunun farkındaydı ve bu ilişkinin zedelenmemesi için, “*Ey Hüsameddin! Sana haset edene ruh verme de can çekişip dur-sun*”¹⁵²⁷, uyarısını yapmıştı.

Sultan Veled, Mevlâna'yla Hüsameddin Çelebi arasındaki ilişkiyi ve bunun insanlara yaptığı tesiri şöyle anlatır: “O, Hüsameddin'den razıydı; ona binlerce seçilmiş defne bağışla-mıştı...”¹⁵²⁸

Bu kaynaşmışlık neticesinde *Mesnevî* gibi bir şaheser doğdu. Mesnevî, ruhlarının telleri aynı havayı terennüm etmek için akort edilmiş bu iki gönül erinin ortaya çıkardıkları

bir şaheserdir. Mesnevî'nin yazılışına Hüsameddin Çelebi vesile oldu. Dervişler arasında Senâî'nin *Îlâhînâme*si, Ferîdüddîn Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* ve *Musîbetnâme*si gibi didaktik tarzda yazılan eserlerin çok beğenildiğini gören Hüsameddin Çelebi, sülûk âdâbını ve tasavvufî hakikatleri dervişlere telkin edebilecek bir mesnevî yazmasını ve o zamana kadar yazılan gazeller bir hayli yekûn tuttuğu için, biraz da mesnevî cihetine gitmesini Mevlâna'dan rica etti. Mevlâna da Mesnevî mukaddimesinden 18 beyti içeren bir yaprağı çıkarak, kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine *Mesnevî*'nin nazmına başlandı. Akşamdan şafak sökünceye kadar Mevlâna yazıyor, yazılanları yüksek sesle Hüsameddin ona okuyordu. Birinci cilt tamam olunca Hüsameddin'in eşi vefat etti. *Mesnevî*'nin yazımına iki yıllık bir ara verildi. İki yıldan sonra tekrar *Mesnevî*'nin nazmına devam edildi. Yaklaşık yedi sekiz senelik hummalı bir çalışma sonunda altı ciltlik muazzam bir abide -Mesnevî-meydana geldi¹⁵²⁹.

Mevlâna, *Mesnevî*'nin yazılmasında Hüsameddin'in yaptığı fedakârlıklar dolayısıyla *Mesnevî*'ye, “Hüsam'ın Kitabı” demiş ve kendisini de Hüsameddin'in dudakları arasındaki neyden dökülen “onun meydana getirdiği dertli mûsikî” ye benzetmiştir¹⁵³⁰.

Şeyh Selâhaddin'in vefatından sonra halife olan Hüsameddin Çelebi'nin Mevlâna'ya olan bu muhabbeti, ancak 10 yıl devam edebildi. Mevlâna Refîk-i A'lâ'ya kavuştu.

¹⁵²³ Büyükbayraktar, *Mevlâna'da Arayış ve Buluş*, s. 35.

¹⁵²⁴ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 138-139.

¹⁵²⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, II, 366.

¹⁵²⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, IV, 8-9; benzer beyitler için Bk.: *age.*, II, 372, 711, 713; III, 3, 6-7, 554-555; V, 5, vd.; Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 143.

¹⁵²⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, II, 372.

¹⁵²⁸ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 142, 152.

¹⁵²⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 325-331; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 531-532 vd.; Kâmil Yaylalı, *Mevlâna'da İnanç Sistemi*, Konya, 1974, s. 107-108.

¹⁵³⁰ Nicholson, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, s. 19.

1.4. Mevlâna'nın Son Günleri ve Vefatı

Mevlâna, 1273 yılı Kasım ayının 9. günü ansızın hastalandı. Hastalığı 40 gün sürdü. Selçuklu Sarayının iki meşhur doktoru Tabip Ekmelüddin ile Tabip Gazanferî onunla yakından ilgilendiler, fakat hastalığı bir türlü teşhis edemediler. Mevlâna'nın rahatsızlığı yüksek humma ve nabzındaki intizamsızlıktı; hastalığı süresince şuurunu, hafızasını ve tedaisini (çağrışım kudretini) kaybetmemişti¹⁵³¹.

Şeyh Sadreddin Konevî ve devrin ileri gelenlerinden bir grup, onun ziyaretine geldi. Şeyh Sadreddin, Mevlâna'ya, "Allah acil şifalar versin. Sıhhat bulacağını umuyorum. Çünkü sen âlemin canısın," dedi. Mevlâna, "Bundan sonra Allah sizlere şifa versin. Âşık ile maşuk arasında kıldan bir gömlekten başka bir şey kalmamıştır. Nûrun nûra kavuşmasını istemez misiniz?" diye cevap verdi¹⁵³². Hastayken kendisini ziyarete gelen bir dostuna da, "Benim gitmemden kederlenmeyin. Çünkü Mansûr'un nûru yüz elli yıldan sonra Şeyh Ferîdüddîn Attâr'ın ruhunda tecelli etti ve onun mürşidi oldu. Hangi hâlde olursanız olun, benimle olun ve beni yâd edin..."¹⁵³³ dedi.

Hayatının son günlerinde Mevlâna'nın, elli iki dirhem borcu vardı. Borcunun ödenmesini ve borç aldığı kişiden helâllik dilenmesini istedi. Alacaklı kendisine verilen parayı almadı ve hakkını helâl ettiğini söyledi¹⁵³⁴.

Mevlâna hasta yataarken yedi gün yedi gece korkunç deprem oldu. Evlerin ve bahçelerin bir çoğunun duvarları yıkıldı. Yedinci depremde dostları feryat ederek Allah'tan yardım dilediler. Mevlâna, "Evet! Zavallı toprak, yağlı bir lokma istiyor. Bunu vermek lâzımdır," dedi¹⁵³⁵ ve şu vasiyeti yaptı:

*"Gizli ve aşikâr her yerde Allah'tan korkmanızı vasiyet ederim. Az yemenizi, az uyumanızı, hata ve günahlardan kaçınmanızı, oruca devam etmenizi, namazları kılmanızı, her zaman şehveti terk etmenizi, bütün yaratıklardan cefayı gidermenizi, sefih ve avamlar (aşağı tabaka) ile oturmayı terk etmenizi, iyi, dürüst, takva sahibi kimselerle arkadaşlık yapmanızı vasiyet ederim. İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olanıdır. Sözlerin en hayırlısı en az olanı, fakat manada en verimli olanıdır. Tek olan eşsiz Allah'a hamedederim."*¹⁵³⁶

Çelebi Hüsameddin'in, "(Cenaze) namazınızı kim kıldırın?" sorusuna da, "Şeyh Sadreddin," cevabını verdi¹⁵³⁷. Mevlâna'nın hanımı Kira Hatun, "Keşke dört yüz sene yaşasaydın da âlemi hakikatlerle doldursaydın?" dedi. O, "Biz, Firavun muyuz, Nemrut muyuz? Biz yüzüne çok yaşamak için gelmedik, biz dünya zindanına hapsedilmişiz. Pek yakında Hz. Peygamber'in meclisine ulaşacağız. Eğer çaresizlerin uyarıcılık görevi ile vazifelenmemiş olsaydık, bir an bile bu toprak dünyasında oturmazdık," dedi¹⁵³⁸.

¹⁵³¹ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 113; Yaylalı, *Mevlâna'da İnanç Sistemi*, s. 115; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 149; Can, *Mevlâna*, s. 80.

¹⁵³² Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 153; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 526.

¹⁵³³ Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 525; Demir, *Hız. Mevlâna'nın Hayatı ve Menkıbeleri*, s. 243.

¹⁵³⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 152.

¹⁵³⁵ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 156.

¹⁵³⁶ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 156; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 526; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 152.

¹⁵³⁷ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 158, 165; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 526.

¹⁵³⁸ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 152.

Hastalığının 40. gecesiydi¹⁵³⁹. Sultan Veled, o günlerde çok çalışmaktan, üzüntüden ve uykusuzluktan dolayı son derece zayıflamıştı. Mevlâna, son günlerde çok çalışmaktan, üzüntü ve uykusuzluktan dolayı yorgun, bitkin düşen oğlu Sultan Veled'e, "Bahaüddin, ben iyiyim, git yat; biraz dinlen," dedi. O gittikten sonra Mevlâna şu mısraları terennüm etti, Çelebi Hüsameddin de kanlı gözyaşlarıyla Mevlâna'nın son gazelinesi yazdı¹⁵⁴⁰: "*Git başını yastığa koy; beni yalnız bırak. Geceleri dolaşan ben kalbi harab belâyâ tutkunu bırak. Biz geceleri sabahlara kadar sevda dalgaları içindeyiz. İstersen gel bizi bağışla, istersen cefa et.*"... "*O güzel-ler şahına, vefa etmek vacib değildir.*"¹⁵⁴¹

Mevlâna, 5 Cemaziyelâhir 672/17 Aralık 1273 Pazar günü vefat etti¹⁵⁴². Ertesi gün tevhiz ve tekfin hazırlıkları yapıldı. Onu devrin ileri gelen fakihlerinden imam İhtiyareddin yıkadı¹⁵⁴³. Mevlâna'nın vasiyeti gereği cenaze namazını Şeyh Sadreddin Konevî kıldıracaktı. Şeyh Sadreddin cemaatin önüne geçmek için ilerleyince birdenbire ona bir hıçkırık geldi, bir müddet kendinden geçti. Bunun üzerine cenaze namazını Kadı Siraceddin kıldırdı¹⁵⁴⁴.

Mevlâna'nın tabutunu gören halk hıçkırığa ağılamaya başladı¹⁵⁴⁵. Cenaze defnedil-

mek üzere götürülürken farklı din ve milletten kalabalık bir halk kitlesi eşlik etti¹⁵⁴⁶.

Kadı Siraceddin, Mevlâna'nın türbesinin karşısında şu beyitleri okudu: "*Keşke ecel dike-ni senin ayağına battığı o gün, dünya helâk kılıcını benim başıma vursaydı da dünyayı sensiz görmeseydi. Toprak başıma olsun! Senin mezarının toprağı üzerinde duran ben miyim?*"¹⁵⁴⁷

Halk kesiminden, âlimlere, şeyhlere, devlet erkânına kadar tüm Konya'yı saran bu yas 40 gün sürdü¹⁵⁴⁸.

Mevlâna, babasının yanına defnedildi. Ayrıca onların yanına Mevlâna hanedanına mensup kişilerle dostlarından elliden fazla kişi de defnedilmiştir. Bahaüddin Veled ile Mevlâna'nın medfun olduğu yer, önce *Sultan Bahçesi* adıyla biliniyordu. Bahaüddin Veled Konya'ya gelince, "*hanedanımızın kokusu bu yerden geliyor*" demişti. O zaman Sultan Alâeddin burayı ona bağışladı. Sonradan buraya *İrem Bahçesi* (Cennet Bahçesi) adı verildi. Mevlâna'nın vefatından sonra Konya ileri gelenlerinden Alâmeddin Kayser, Mevlâna'nın türbesini yapmak üzere 30.000 dirhem verdi. Muîneddin Pervane de ona 80.000 dirhem yardım etti. Sonra 50.000 dirhem daha verdi¹⁵⁴⁹.

Mimarlık görevi Tebrizli Bedreddin'e verildi. Mevlâna kış başlangıcında vefat ettiği için Türbe'nin yapımına 1274 baharında başlanmış, mevsim sonunda tamamlanmıştır¹⁵⁵⁰.

¹⁵³⁹ Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 40; Yaylalı, *Mevlâna'da İnanç Sistemi*, s. 115.

¹⁵⁴⁰ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 161-162; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 154.

¹⁵⁴¹ Gazelin tamamı için Bk.: Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 161-162; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 152, 154; Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 41-42.

¹⁵⁴² Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 153; Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 33, 113-114; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 526-527.

¹⁵⁴³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 162.

¹⁵⁴⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 565; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 196; Can, *Mevlâna*, s. 86.

¹⁵⁴⁵ Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 42.

¹⁵⁴⁶ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 163-164.

¹⁵⁴⁷ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 566; Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 154; Can, *Mevlâna*, s. 87.

¹⁵⁴⁸ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 154; Demir, *Hız. Mevlâna'nın Hayatı ve Menkıbeleri*, s. 249.

¹⁵⁴⁹ Füzüzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 156.

¹⁵⁵⁰ Geniş bilgi için Bk.: Hasan Özönder, *Konya Mevlâna Dergâhı*, Ankara, 1989, s. 8, 9, vd.

Bu suretle *Yeşil Kubbe* (Kubbe-i Hadrâ) denilen *Mevlâna Türbesi* yapıldı. Âdet olduğu üzere onun kabri başında daima birkaç mesnevîhan ile hafız bulunurdu. Eflâki bunlardan biriydi¹⁵⁵¹.

Mevlâna, iki evlilik yapmış bu evliliklerden dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Karaman'da 18 yaşındayken, Semerkantlı Hoca Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evliliğinden; Sultan Veled olarak şöhret kazanmış olan Bahaüddin Muhammed ile Alâeddin Muhammed doğdu. Alâeddin Muhammed, 624/1227 yılında doğmuş 660/1262 yılında vefat etmiştir¹⁵⁵². Muhammed Alâeddin Çelebi'nin zevcesi Sahib Fahreddin Ali'nin kızı Kira Hatun'dur¹⁵⁵³. Mevlevîlik tarihinde, Mevlâna'nın çocukları arasında en meşhur olan Sultan Veled'dir (Bahaüddin Veled). Mevlâna ailesinden Mevlevîliği temsil eden "çelebiler", onun soyundan gelmişlerdir¹⁵⁵⁴. O, 25 Rebûlâhîr 623/16 Nisan 1226 yılında Karaman'da doğdu. Mevlâna, ona babası Bahaüddin'in adını verdi. Fakat Bahaüddin daha sonra Sultan Veled unvanı ile şöhret oldu. Sultan Veled öğrenim çağına gelince, Mevlâna onu, kardeşi Alâeddin ile tahsil için Şam'a gönderdi. Naklî bilimler konusunda kendisini yetiştirdikten sonra, bütün hayatını tasavvuf şeyhlerinin hizmetinde, ilâhî mârifetlerin yayılmasında, babasının makamlarının anılmasında, ders okutmakta sarf etti¹⁵⁵⁵. Sultan Veled Selâ-

haddin'in kızı Fatime Hatun'la¹⁵⁵⁶ evlendi¹⁵⁵⁷. Sultan Veled, 10 Receb 712/15 Kasım 1312 Cumartesi günü vefat etti. Babası gibi manzum ve mensur eserler yazdı. *Dîvân*, *Veled-Nâme*, *İbtidâ-Nâme* ve *Maârif* adlı eserleri babasının eserleri gibi şaheser niteliğinde değilse de o döneme ait verdiği bilgiler açısından önemli sayılır¹⁵⁵⁸.

Mevlâna'nın, ikinci eşi Kira Hatun'dan da bir erkek, bir kız; iki çocuğu doğdu. Sarayın hazinedarlığını yapan Muzafferüddin Emir Âlim Çelebi, 6 Cemaziyelevvel 696/2 Mart 1297'de vefat etti. Kız kardeşi Melike Hatun "*efendipula*" yani "*Hüdâvendigârzâde*" diye anılırdı. Melike Hatun'un kocası Hacı Şihabeddin-i Ruganî-i Karamîd idi. Melike Hatun, 12 Şaban 703/20 Mart 1304'te vefat etti. Bunların anneleri Kira Hatun ise 13 Ramazan 691/28 Ağustos 1292'de vefat etmiştir¹⁵⁵⁹.

Hayatı baştanbaşa çalışıp çabalamakla, manevî eserler meydana getirmekle geçen Mevlâna, ardında ölümsüz eserler bırakmıştır. Eserlerinin sayımını yapmak, çağdaşları bilginlerle, kendinden sonra gelen sûfler üzerindeki etkilerinin derecesini tanımak güçtür. Mevlâna'nın ağzından çıkan sözleriyle şifahen öğrettiklerinin hepsi kaydedilmemiş olduğundan çoğunun kaybolması ihtimali mevcuttur¹⁵⁶⁰.

¹⁵⁵¹ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 156.

¹⁵⁵² Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 185-186; II, 595.

¹⁵⁵³ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 15 ön söz (F. Nafiz Uzluk'un *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâileri* adlı eserinin 14. sahifesinden iktibas edilmiştir.)

¹⁵⁵⁴ Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 38.

¹⁵⁵⁵ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 231.

¹⁵⁵⁶ Bazı kaynaklarda "Fatma" ismiyle veya "Kerrake" unvanıyla anılır. Fakat esas adı Fâtîme'dir, unvanı da "Kerrake"dir. Kerrake, Bizans devri Rumcasında "hanım," şimdiki Rumcada ise "gerçek değeri yokken, kendisini öven kız veya kadın" manasına gelmektedir. Geniş bilgi için Bk.: Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 15-16 ön söz.

¹⁵⁵⁷ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 135.

¹⁵⁵⁸ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 234, 239.

¹⁵⁵⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 529; II, 595-596; Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 231-232.

¹⁵⁶⁰ Fûruzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 200.

Mevlâna'nın eserlerini; *manzum* ve *mensur* olarak iki kısma ayırabiliriz:

Manzum eserleri, *Gazeliyat (Dîvân-ı Kebîr* ve *Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık* adlarıyla da zikredilir), *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Rubaîyat (Rubaîler Dîvânı)*'dir.

Mensur eserleri ise, *Fîhi Mâ Fîh, Mecâlîs-i Seb'â (Yedi Meclis)* ve *Mektûbât-ı Mevlâna (Mevlâna'nın Mektupları)*'dir¹⁵⁶¹.

Tıraşnâme, Hırka-i Kâmil, Habnâme, Aşk-nâme ve bazı küçük risalelerin Mevlâna'ya ait olduğu iddia ediliyorsa da bu iddialar sağlam deliller dayanmamaktadır¹⁵⁶².

Mevlâna'nın bütün eserleri bir tumdür. *Dîvân*'ındaki bazı şiirler dışında, hiçbir eserinde, bir başka eserindeki fikrini nakzetmez. Bu da eserlerini oluş devresinde değil, olgunluk devresini idrak ettikten sonra verdiğini göstermektedir¹⁵⁶³.

2. Mevlevîlik

Mevlevîlik, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin vefatından sonra onun görüşlerini ve tasavvufî düşüncelerini yaygınlaştırmak, takipçilerinin sayısını çoğaltmak amacıyla kurulan tarikattır. Bu tarikat Mevlâna'nın sağlığında mevcut değildi, kendisinin böyle bir talebi de olmamıştı. Mevlevîlik, Mevlâna'nın vefatı sonrasında özellikle oğlu Sultan Veled'in gayretleriyle oluşturuldu.

2.1. Mevlevîliğin Teşekkülü

Mevlâna'ya, hastalığı sırasında, “Hz. Mevlevî'nin halifeliğine kim uygundur?” diye sorulduğunda, o, “Hakk'ın halifesi, zamanın Cüneyd'i, bizim Çelebi Hüsameddin'imizdir,” cevabını vermişti. Bu soru ve cevap üç defa tekrar edildi. Sonra, “Bahaüddin Veled (oğlu Sultan Veled) için ne dersiniz?” diye sordular. Mevlâna, “O, pehlivandır, vasiyete muhtaç değildir,” dedi¹⁵⁶⁴.

Mevlâna, bu sözleriyle halifeliğini yapacak kişinin Hüsameddin Çelebi olduğunu açıkça ifade etmişti. Buna rağmen, Mevlâna'nın vefatından sonra halifelik konusunda ihtilâf çıktı. Bazıları, “Hüsameddin Çelebi, Mevlâna'nın sağlığında imamlık ve halifelik yapan kişiydi. Şimdi de onun halifeliğine biat edelim,” dediler. Bazıları da “Her ne kadar bu fikir isabetliyse de; velilerin sultanı Bahaüddin Sultan Veled, Mevlâna'nın ilim ve nesil bakımından varisi, ulu velilerin sevgilisi, ilâhî bilgileri ve incelikleri şerh eden, sonsuz sırları telkin edendir,” diyerek Sultan Veled'in halife olması gerektiğini söylediler¹⁵⁶⁵.

Sultan Veled'in halife olmasını isteyenlerden Kerrake Hatun, Sultan Veled'e, “Babanın yerine sen halifelik yap, çünkü o tahta ve öyle bir talihe sen daha lâıyaksın; niçin yerini Hüsameddin Çelebi'ye bırakıp hakkından feragat ediyorsun?” dedi. Sultan Veled, “Çelebi'nin babası tarafından seçildiğini, ona asla muhalefet etmeyeceğini, ona itaat etmemekten utandığını” söyledi¹⁵⁶⁶.

¹⁵⁶¹ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, 200, 201 vd.; Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna*, s. 56-57; Tarlan, *Mevlâna*, s. 66.

¹⁵⁶² Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 67.

¹⁵⁶³ Mevlâna, *Mektuplar (Mektûbât)*, s. IV (Gölpınarlı'nın ön sözü).

¹⁵⁶⁴ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 158; Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns*, s. 526.

¹⁵⁶⁵ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 142; Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 163-164.

¹⁵⁶⁶ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 360.

Sultan Veled'in halife olması konusundaki isteklerden haberdar olan Hüsameddin Çelebi, Mevlâna'nın vefatından yedi gün sonra bütün müritleriyle Sultan Veled'e geldi, iltifat etti, "Bundan sonra babanın yerine senin oturmanı, müritlere doğru yolu göstermeni, hakikî şeyhimiz olmanı ve sırların feyizlerini insanlara taşıymanı ve ben de senin üzenin yanında gâşiyeni taşıyarak sana hizmet ve lalalık etmeyi istiyorum," dedi.

Sultan Veled, bu teklifi kabul etmedi, "Sofî hırkaya, yetim de sanata lâyıktır. Sen babamın zamanında halifemiz ve arkadaşların ulusu olduğun gibi bu asırda da halifemiz ve büyüğümüzün ve öyle bir Hüdavendigâr'ın yadigârı-sın. Bizim padişahın vasiyeti veçhile taht ve halifelik senindir," dedi¹⁵⁶⁷. Böylece Hüsameddin Çelebi, halifelik makamına geçti. Hüsameddin, şeyhlerin vazifelerinden olan terbiye, şefkat, müritlerin gönüllerini temiz hâle getirme gibi sülûk yoluna ait ne varsa, hepsini yerine getirdi. Mevlâna'nın âdetlerini tamamıyla uyguladı¹⁵⁶⁸. Mevlâna'nın vefatından sonra 11 yıl halifelik yapan Hüsameddin Çelebi, 22 Şaban 683/3 Kasım 1284 Çarşamba günü vefat etti¹⁵⁶⁹.

Hüsameddin Çelebi'nin vefatından sonra halk, Sultan Veled'e, "Babam, Hüsameddin'i halife yapmıştı, diyerek daha önce bahaneler ileri sürmüştün. Şimdi Hüsameddin de vefat etti. Artık mazeret gösterme de babanın yerine otur, şeyhimiz ol," dedi. Sultan Veled onların teklifini kabul ederek¹⁵⁷⁰, ilk tarikatlaşma faali-

yetlerini başlatan Hüsameddin Çelebi'den sonra 691/1292 yılında irşad makamına geçti¹⁵⁷¹.

Onun tarikatın başına geçmesiyle Mevlevîlik yeni bir sürece girdi. Mevlâna'nın etrafında olanlar onun çevresinde toplandılar. Tarikata getirdiği bu canlılıkta onun teşkilatçılık yönü, aldığı köklü eğitim ve şairliği etkin rol oynamıştır¹⁵⁷². Sultan Veled, Mevlevî tarikatını kurup esaslarını belirledi¹⁵⁷³. Bu bağlamda vecd, semâ, aşk ve mûsikî unsurlarını bir bütünlük hâline getirdi. Hüsameddin Çelebi'yle başlayan Mesneviyanlığı sistemleştirdi, semâzenlerin ve mutribin düzenini kurdu¹⁵⁷⁴. Siyasî ve içtimâî çalkantıların yaşandığı Anadolu'da babasının görüşlerini yayabilmek amacıyla Moğollarla, Selçuklu yöneticileriyle ve Türkmen beyleriyle iyi ilişkiler kurdu. Tekkesi olmadığı için babası ve Hüsameddin Çelebi gibi medresede, mescidde, kapalı mekânlarda ve evinde veya kendisine tâbi olanların evlerinde zikir, semâ sohbet meclisleri kurdu. Mevlevîliğin Konya dışına da yayılması için yetiştirdiği halifelerini Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a göndererek buralarda zâviyeler kurdu¹⁵⁷⁵.

Mevlâna anlayışını yaşatmak amacıyla kurulmuş, ancak ismi verilmemiş Sultan Veled etrafındaki birleşen topluluğa çoğunlukla Sultan Veled'e izafeten Veledî deniliyor, bazen de Mevlâna'ya nispetle Mevlevî deniliyordu¹⁵⁷⁶. Eflâkî, Mevlânâ'nın tarikat silsilesini Burhâ-

¹⁵⁶⁷ Eflâkî, II, 374-375; Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 154-155; Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 143-144; Molla Camî, *Nefahatü'l-Üns*, s. 533.

¹⁵⁶⁸ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, s. 144.

¹⁵⁶⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 367; Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 232.

¹⁵⁷⁰ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, s. 163-164.

¹⁵⁷¹ Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye," *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 468.

¹⁵⁷² Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 95.

¹⁵⁷³ Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul, 1998, s. 173; Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 468.

¹⁵⁷⁴ Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 234; Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 96.

¹⁵⁷⁵ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 468-469.

¹⁵⁷⁶ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 171.

neddin Tirmizî, babası Bahâeddin Veled, Serah-sî, Hatîb-i Belhî, Ahmed el-Gazzâlî, Ebû Bekir en-Nessâc, Muhammed ez-Zeccâc, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakâtî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemî, Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaştırmaktadır. Mevlânâ'dan sonraki kendi dönemine kadar olan silsileyi de şu şekilde vermektedir: Şems-i Tebrîzî, Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Şemseddin Emîr Âbid, Selâhaddin Zâhid, Hüsâmeddin Vâcid, Emîr Âdil Çelebi¹⁵⁷⁷.

Mevlevîlik tarikatı ilk sıralarda Anadolu'daki diğer tarikatlar gibi âdâb ve erkânı belirlenmiş, tekke düzeni kurulmuş bir tarikat değildi¹⁵⁷⁸. Mevlevîliğin teşekkülünden önce Anadolu'da yayılma imkânı bulan daha sonra Bektaşîlik ve Mevlevîlik içinde eriyen Türk derviş tarikatı Kalenderîlik mevcuttu. Merkezleri Anadolu'nun dışında olan ancak Moğol saldırıları sebebiyle Anadolu'ya gelen Kazerûnî dervişleri Mevlevîlik karşısında tutunamamışlardı. Sadreddin Konevî'nin temsil ettiği Ekberîye tarikatı ise felsefi yönü ağır olduğu için geniş çevrelere yayılma imkânı bulamadı¹⁵⁷⁹.

Yaklaşık olarak 30 yıl halifelik yapan Sultan Veled, 10 Receb 712/15 Kasım 1312 Cumartesi günü 86 yaşında vefat etti. Sultan Veled'in; Emir Celâleddin Feridun Ârif Çelebi, Emir Şemseddin Âbid Çelebi, Emir Selâhaddin Zâhid Çelebi, Emir Hüsâmeddin Vâcid Çelebi adlarında dört oğlu vardı. Sultan Veled'in vefatından sonra yerine, o sırada 40 yaşında olan büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi geçmiştir¹⁵⁸⁰.

Sultan Veled'in yerine oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi bırakması Mevlevîlik tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Ulu Ârif Çelebi'yle birlikte Mevlevîlik "çelebi" unvanıyla anılan Mevlânâ soyundan gelen şeyhler tarafından temsil edilmiş ve Mevlevîliğin merkezi Konya olmuştur¹⁵⁸¹. Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'den itibaren yirmi altı kişi çelebilik makamına ulaşmıştır¹⁵⁸².

Kaynakların verdiği bilgilere göre Ulu Ârif Çelebi, henüz babasının sağlıklı döneminde Mevlevîliğin yayılması için başta Anadolu olmak üzere birçok vilâyete propaganda amaçlı seyahatler yapmıştır. Moğol hakimiyetindeki Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum gibi Selçuklu şehirlerine Irak, Merende hatta iki kez Moğolların başkenti Sultaniye'ye seyahat etmiş, buradaki ileri gelenlerle irtibat kurmuştur¹⁵⁸³.

Gittiği hemen her yerde bir zâviye kurarak Mevlevîliğin yayılmasına büyük katkı sağlayan Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'da Türkmen beyleriyle de diyalog kurmuştur. Afyon ve Kütahya gibi stratejik önemi olan şehirlerde Mevlevî dergâhı kurulmuştur. Germiyanoglu I. Yakup Bey'in ona mürit olması ve Kütahya'daki arazilerini ona bağışlaması bu seyahatlerin tesirini göstermektedir¹⁵⁸⁴.

Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleri Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi önemli beylik merkezlerini de içine almış, I. Yâkub Bey'den başka Türkmen beylerinden Germiyan Emîri Alişiroğlu, Aydınoğlu Mehmed Bey de onun müridi

¹⁵⁷⁷ Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri*, II, 998-999.

¹⁵⁷⁸ Tanrıkorur, "Mevlevîyye," XXIX, 468.

¹⁵⁷⁹ Kayaoğlu, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 90-91.

¹⁵⁸⁰ Fûruzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 234, 239; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 173-174.

¹⁵⁸¹ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 177; Tanrıkorur, "Mevlevîyye," XXIX, 468.

¹⁵⁸² Kayaoğlu, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 102.

¹⁵⁸³ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 176-177; Kayaoğlu, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 96.

¹⁵⁸⁴ Kayaoğlu, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 97.

olmuş, topraklarında Mevlevîliğin yayılması için gayret etmişlerdir¹⁵⁸⁵. Onun müritlerinden Kalemioğlu Ahî Mehmed Bey'in 1310-1320 yılları arasında kurduğu Karaman Mevlevî Zâviyesi, Karamanoğulları'ndan Mevlevî Mirza Halil Yahşi Bey ile Alâeddin Ali Bey tarafından yenilenmiş, Manisa Mevlevîhânesi 770/1368-1369 yılında Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından ve Antalya Mevlevîhânesi de (779/1377 civarı) Tekeoğlu Mehmed Bey tarafından tesis edilmiştir. Amasya, Kırşehir ve Erzincan'da ise mevlîhâneler halifeler tarafından kurulmuş ve bunların açıldıkları yerlerde iktidarların müsamesası, hatta yardımı ile birer de vakıf oluşturulmuştur¹⁵⁸⁶.

Ulu Ârif Çelebi 5 Kasım 1320 yılında 48 yaşında vefat edince kardeşi Şemseddin Emir Abid Çelebi Mevlâna Dergâhının dördüncü şeyhi oldu. O, 1335'li yıllarda dergâh işlerini yeniden düzenledi. Karamanoğlu beylerinin destekleriyle Türbe'de ve Dergâh'ta tadilatlar yaptırdı. 3 Temmuz 1338 yılında vefat edince şeyhlik makamına Hüsameddin Vacid Çelebi geçti. Ancak şeyhliği sadece dört yıl sürdü; 7 Şubat 1342 yılında vefat etti. Bu tarihten 1421 yılına kadar Karamanoğulları himayesinde olan Konya'da Karamanoğulları beyleri tarikata her türlü desteği vermişlerdir. II. Ârif Çelebi'nin ölümünden sonra yerine geçen Pir Âdil Çelebi 39 yıl şeyhlik yapmıştır. O, Mevlevî tarikatının ikinci kurucusu kabul edilmektedir. Onun "Pir" olarak anılması da bu sebeptendir. Pir Âdil Çelebi, Mevlevî tarikatının bir anlamda anayasasını yapmıştır. Tarikat kuralları onunla kökleşmiş, en ince teferruatı-

na kadar kurumlaşmıştır. Onun zamanında da Konya Karamanoğulları'nın elindeydi; ancak Osmanlı Karamanoğulları çatışmasında Osmanlılar daha avantajlı idi¹⁵⁸⁷.

Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'la Süleymanşâh'ın evliliğinden doğan ve daha sonra Yıldırım Bayezid'in hanımı olan Devlet Hatun vasıtasıyla Osmanlı sultanları Mevlevîlere yakınlaşmıştır¹⁵⁸⁸. Mevlevîliğin yayılışında, çelebilik makamından hilâfet alan Mevlevî şeyhleri ile Mevlânâ soyunu Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun kolundan sürdüren ve "inâs çelebisi" olarak bilinen Mevlânâ ailesinin diğer kanadına mensup şeyhlerin rolü Konya çelebilerinden daha fazladır¹⁵⁸⁹.

Osmanlıların kuruluş aşamasında herhangi bir yerde Mevlevîhane ve Mevlevî şeyhi mevcut değildi. Osmanlı Devleti'nde ilk Mevlevîhane, II. Murad'ın Edirne'de 1435 yılında Muradiye Camiinin yanında yaptırdığı Mevlevîhâne'dir¹⁵⁹⁰. Bundan sonra II. Murad'ın emirlerinden Yahşi Bey Tire Mevlevîhânesi'ni kurmuştur. Tarikatın âdâb ve erkânı aynı dönemde Konya'daki çelebilerden II. Pîr Âdil Çelebi tarafından düzenlenmiştir¹⁵⁹¹. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra kiliseden çevirttiği Kalenderhane Camii bir süreliğine Mevlevî zâviyesi olarak kullanılmıştır¹⁵⁹².

1460 yılında vefat eden Pir Âdil'in yerine geçen Cemaleddin Çelebi, hassas bir dönemde şeyhlik yapmıştır. 1467 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Konya'yı fethetmesi sonunda Kon-

¹⁵⁸⁵ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 468.

¹⁵⁸⁶ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁵⁸⁷ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 180-184.

¹⁵⁸⁸ Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 97.

¹⁵⁸⁹ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁵⁹⁰ Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 99-100.

¹⁵⁹¹ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁵⁹² Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 100.

ya'dan İstanbul'a sürgüne gönderilmek istenen bazı ileri gelenler, Cemaleddin Çelebi'nin tavassutuyla sürgünden kurtulmuşlardır. O Konya'ya vali olarak atanan Şehzade Mustafa ve Sultan Cem ile de iyi ilişkiler kurdu; Sultan Bayezid'in de saygısını kazandı. 49 yıl şeyhlik makamında bulunan Cemaleddin Çelebi zamanında Türbe genişletildi, bizzat II. Bayezid'in girişimleriyle önemli tadilatlar yapıldı¹⁵⁹³.

İstanbul'un ilk âsitâne veya mevlevîhânesi 897/1491 yılında II. Bayezid'in izniyle kurulan Kulekapı (Galata) Mevlevîhânesi'dir. Bundan sonra İstanbul, Konya'dan sonra en önemli Mevlevî şehri hâline gelmiştir¹⁵⁹⁴.

XV ve XVI. yüzyılda Mevlevî şeyhlerinin halkla iyi ilişkiler kurmaları, telkin ettikleri insanlık yolunun, o günün ıstırap içinde yaşayan insanına hoş gelmesi sebebiyle Mevlevîliğe ilgi artmıştı. Öyle ki, Anadolu'da halkının tamamı Mevlevî birçok köy mevcuttu¹⁵⁹⁵. XVI. yüzyıl sonlarında Vakıf müessesesi Mevlevîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehre çekilmesine, kendi içine kapanmasına sebep olmuştur¹⁵⁹⁶. XVI. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Afyonkarahisar Mevlevîhânesi şeyhi Abâpûs-i Velî'nin oğlu Divane Mehmed Çelebi'nin hummalı çalışmaları neticesinde Mevlevîlik neşvünema bulmuş; Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Kahire, Kudüs, Şam, Cezayir, Sakız, Midilli mevlevîhâneleriyle muhtemelen Lazkiye, Tebriz, İsfahan, Bağdat ve Fas mevlevîhâneleri tesis edilmiştir¹⁵⁹⁷.

Genel olarak baktığımızda II. Murad, II. Bayezid, I. Selim, III. Murad başta olmak üzere Osmanlı sultanlarının birçoğunun Mevlevîliğe ilgi gösterdiklerini görürüz. Sultanlar dergâhlarına hediye göndermişler ve maddî yardımlar yapmışlardır¹⁵⁹⁸.

Mevlâna'ya olan saygı ve sevgisi sebebiyle Mevlâna Türbesi'ne kalemişi nakışlar yaptıran II. Bayezid¹⁵⁹⁹, Mevlevîliğe kurum statüsü kazandırmış, vergi muafiyeti sağlamış, vakıflar tahsis edip düzenli nakdi yardım imtiyazı tanımıştır. Nitekim avârız-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyye çecelebilik makamına bırakılırken, Konya'daki Celaliye Türbesi mahallesinden merkezi yönetimin topladığı âdet-i ağnâm türbe vakfına, bâd-ı hevâ ile resm-i arûs vergileri de Konya Mevlevî Âsitânesi'ne verilmiştir¹⁶⁰⁰.

Hüsrev Çelebi döneminde İran ve Mısır seferlerine çıkan Yavuz Sultan Selim, sefere gidiş geliş sırasında Konya'ya uğramış, Mevlâna Türbesi'ni ziyaret etmiş, vakıflar tahsis etmiş, su getirterek güzel bir şadırvan yaptırmıştır¹⁶⁰¹. Kanunî Sultan Süleyman da Mevlâna ve oğluna mermerden sanduka yaptırmıştır¹⁶⁰². Bağdat seferine giderken de 1541 yılında Konya'ya uğramış, Mevlâna Türbesi'ni ziyaret etmiş Türbe'ye bitişik bir semâhane ile mescit inşa ettirmiştir¹⁶⁰³. Tüm bu olumlu gelişmelerde, II. Bayezid'in Cemaleddin Çelebi'nin 915/1509 yılında ölümü üzerine çecelebilik makamına getirdiği Hüsrev Çelebi'nin, önemli rolü olmuştur. Ancak bu gelişmelerde o yıllarda Anado-

¹⁵⁹³ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 185-186.

¹⁵⁹⁴ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁵⁹⁵ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 246.

¹⁵⁹⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 247.

¹⁵⁹⁷ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁵⁹⁸ Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 103.

¹⁵⁹⁹ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 186.

¹⁶⁰⁰ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁶⁰¹ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 186.

¹⁶⁰² Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 103.

¹⁶⁰³ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 186.

lu'da yaygın olan Safevî propagandasına karşı Osmanlı devlet adamlarının halk üzerindeki etkisini düşünerek Mevlevîliği bir denge unsuru olarak görmelerinin etkisi de açıktır¹⁶⁰⁴.

Osmanlı merkezi yönetimiyle Mevlevî dergâhları arasında vakıf gelirlerinin tahsisatı ve şeyh atamaları sebebiyle zaman zaman sorunlar da yaşanmıştır¹⁶⁰⁵. Hüsrev Çelebi'den sonra 968/1561 yılında çelebilik makamına geçen Ferruh Çelebi döneminde vakıf gelirleri artmış, Ferruh Çelebi de babası Hüsrev Çelebi gibi gösterişli bir hayat sürmüş, öyle ki, Konya'da validen sonra ikinci isim konumuna gelmiştir. Kemal Paşazâde ve çevresindeki Kadızâdelerin başlattığı aleyhteki kampanyalar¹⁶⁰⁶, aynı şekilde Dergâh'taki gelirlerin taksimatı konusunda çelebiler arasında yaşanan sorunlar Mevlevî Dergâhı'nın kapatılmasına zemin oluşturmuştur. Vani Mehmet Efendi'nin, Ferruh Çelebi aleyhinde padişahı kışkırtması neticesinde merkezi hükümet 991/1583'te Ferruh Çelebi'yi azletmiş, çelebilik makamı on sekiz yıl boş kalmış böylece Mevlevîlik ciddi bir sarsıntı geçirmiştir¹⁶⁰⁷. Fakat bu boşluk döneminde de devlet erkânı Dergâhı ihmal etmemiştir. Nitekim babasının yerine geçen III. Murad babasının bıraktığı yerden hizmetlerine devam etmiş, 1584 yılında cümle kapısının kubbelerini ve derviş hücrelerini yaptırmıştır¹⁶⁰⁸.

1591 yılında ölen Ferruh Çelebi'nin oğlu I. Bostan Çelebi çelebilik makamına atanınca, onun gayretleri sayesinde Mevlevîlik toparlanma sürecine girmiş, bu dönemde Mevlevîliğin

önemli simaları olarak addedilen kişiler yetişmiştir¹⁶⁰⁹. Onun şeyhlik dönemi, Mevlevîliğin en parlak, en yaygın bir devresi olarak kabul edilmektedir. I. Bostan Çelebi'nin başarısında III. Mehmed'le ve aynı zamanda bir Mevlevî olup I. Bostan Çelebi'yle yakın dostluğu bulunan Şehzade Ahmed'in önemli rolü olmuştur. Sultan I. Ahmed'in 1603'te tahta oturması ise durumunu daha da sağlamlaştırmıştır¹⁶¹⁰.

Bursa Mevlevîhanesi'ni yapan Cünûnî Dede ve Tavşanlı Mevlevîhanesi'ni yapan Esif Mehmed Dede gibi istisnalar bir kenara bırakılırsa XVI. yüzyıldan sonra tekkeler, beyler, vezirler tarafından yaptırılmaya başlandı. Kayseri, Kilis, Yenişehir, Selanik, Yenikapı, Beşiktaş ve Üsküdar Mevlevîhaneleri üst düzey devlet erkânı tarafından yapılan Mevlevîhanelerdir¹⁶¹¹.

Bostan Çelebi'nin 1630 yılında vefatının ardından yerine kardeşi Ebubekir Çelebi geçmiştir. Ayasofya vaizi Kadızâde ve adamlarının tasavvuf ve tarikatlara menfi bakış açıları dönemin hükümdarı IV. Murad'ı etkilemiş, 1635 ve 1637 yıllarında Konya'ya geldiğinde Mevlevîlikle ilgili ciddi sorunlar yaşanmış; hat-ta Ebubekir Çelebi idam edilmekten son anda kurtulmuş, malları müsadere edilmiş, Soğla Vakfı'nın gelirleri kesilmiş, Ebubekir Çelebi de İstanbul'a sürgün edilmiştir¹⁶¹².

IV. Murad'ın emriyle Ebubekir Çelebi'nin yerine ana tarafından Mevlâna soyundan Küçük Ârif Çelebi postnişinliğe atanmıştır. Böylece Mevlevîlik tarihinde Mevlâna Dergâhı'na Mevlâna'nın baba soyundan değil de anne so-

¹⁶⁰⁴ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁶⁰⁵ Kayaoğlu, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 102-103.

¹⁶⁰⁶ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 187.

¹⁶⁰⁷ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469.

¹⁶⁰⁸ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 187-188.

¹⁶⁰⁹ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 469-470.

¹⁶¹⁰ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 188-190.

¹⁶¹¹ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 247.

¹⁶¹² Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s.191.192.

yundan gelen (inâs) bir kişi çelebi olmuştur¹⁶¹³. IV. Murad devrinde etkili olan Mevlevihane'nin ikinci şeyhi Doğanî Mehmed Dede, Kadızâdeliler'in baskılarına rağmen saray mensuplarını kendine bağlamayı başarmış, ancak bu durum Sadrazam Sofu Mehmed Paşa gibi bürokrasi içinde sivrilmeye çalışan devlet adamlarının Mevlevîliğe intisap ederek tarikatın devlet nezdindeki itibarını şahsî çıkarları için kullanmalarına bir anlamda Mevlevîliğin siyasîleşmesine yol açmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde başlayan bu gelenek son dönemlere kadar devam etmiştir¹⁶¹⁴.

Bu yüzyılda Kayseri, Amasya ve Tokat'a ikinci mevlvîhâne; Gaziantep şehrine de bir mevlvîhâne kurulmuştur. IV. Mehmed devrinde tarikatlara sıcak bakmayan hünkâr şeyhi Vanî Mehmed Efendi tarafından semâ yasaklanmış, Anadolu'da bazı Mevlevîhaneler kapanmış, Konya'daki dahil olmak üzere birçoğu da kapanma tehlikesi geçirmiştir. Semâ yasağı 1095/1684'te kaldırılmıştır¹⁶¹⁵. Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde çelebilik makamında bulunan Hüseyin Çelebi döneminde, çelebilik makamında gözü olanların bir takım siyasî entrikalarla çelebi olmak için çaba sarf ettikleri görülür¹⁶¹⁶.

Semâ yasağının kaldırılmasından sonra daha önce içine kapanmış olan mevlvîleri, Kara Bostan Çelebi tekrar bir araya getirdi ve tarikata canlılık kazandırdı. O, II. Viyana bozgununu telafi etmek isteyen II. Süleyman'a destek mahiyetinde oluşturduğu Mevlevî Alayı'yla katılmak istemiş, bu hareketleri takdir edilmiş,

ancak orduya alınmamışlardır¹⁶¹⁷. Sultan II. Ahmed döneminin ilk yıllarında bir takım menfaat ilişkileri sebebiyle Kara Bostan Çelebi hükümdarın gözünden düşürüldü, dergâh vakıfları kaldırıldı, Çelebi de Kıbrıs'a sürüldü¹⁶¹⁸. Sultan II. Mustafa zamanında Mevlânâ Türbesi'ndeki bir takım çatlaklar onarılmış, III. Ahmed döneminde de Sultan Veled Medresesi onarıp ek bina yapılmış ayrıca Çelebi Misafirhane'si inşa edilmiştir¹⁶¹⁹.

Mevlevîliğin kurulduğu yıllardaki sade hâli, XVII. yüzyıldan itibaren törensel bir tarikat hâline dönüştü. Mistik tarikatlardan farklı olarak edebiyat, mûsikî, hat sanatları, el sanatları gibi alanlara önem verildi. Aynı şekilde her dine ve inanca saygı ve hoşgörü anlayışı tarikatın temel anlayışı oldu¹⁶²⁰. Mevlevîlik edebiyatta divan şiirini, müzikte klasik şark müziğini, zevkte aydın müziğini benimsemiş, hemen her açıdan yüksek zümreye mal olmuştur¹⁶²¹. Müzisyen, şair aynı zamanda mevlvî olan III. Selim, sarayda mesnevîhanlık yapan, mevlvî şair Şeyh Galib'le yakın ilişki içerisindeydi. İstanbul Mevlevîhanesi'nin reformcu bir nitelik kazanmasında bu yakın ilişkinin etkisi vardı. Nizam-ı Cedid'e karşı olan ve Konya isyanının organizatörlerinden biri olan Mehmed Emin Çelebi'nin bu olumsuz tutumu bile III. Selim'in Mevlevîliğe bakış açısını etkilememiş, döneminde Mevlevîhaneler tamir edilmiş, vakıflar artırılmış, birçok insan Mevlevîliğe inti-

¹⁶¹³ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 192.

¹⁶¹⁴ Tannıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶¹⁵ Tannıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶¹⁶ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 194.

¹⁶¹⁷ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 195.

¹⁶¹⁸ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 195-196.

¹⁶¹⁹ Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 196, 198.

¹⁶²⁰ Kayaoğlu, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 90.

¹⁶²¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, (1983), s. 254.

sap etmiştir¹⁶²². Aynı şekilde bir mevlevî olan II. Mahmud da dergâhlarla bizzat ilgilenmiş, ziyaret etmiş, tadilatlar yaptırmış, maddî ve manevî destekler vermiştir¹⁶²³.

III. Selim ile II. Mahmud'un mevlevî oluşları ve 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tekkelerinin kapatılması sebebiyle Mevlevîlik tekrar resmî bir kurum statüsü kazanmıştır. Galata Mevlevîhanesi şeyhi Halil Numan Dede, şehir dışından gelen dervişler için Üsküdar Mevlevîhânesi'ni kurdu. Bu Mevlevîhane, İstanbul'daki Mevlevîhanelerin sonuncusu olma özelliği taşımaktadır¹⁶²⁴.

Yüksek zümreye mal olan Mevlevîlik, birçok imtiyaza sahip oldu. Vakıflar çoğaldı, dergâh müstemilatı arttı, onarım gerektirenler tamir edildi, yıkılanlar yeniden yapıldı. Bütün çelebiler, askerî hizmetten muaf tutuldu. Başta sultanlar olmak üzere birçok zengin ciddi anlamda atiyeler, hediyeler verdi¹⁶²⁵. Mevlevîlerin hemen her zaman devletin yanında olması, devlet erkânının Mevlevîlere desteklerini sürdürmelerine sebep olmuştur. Nitekim Yeniçerilerle yaşanan süreçte, Mevlevîler devlet tarafında yer almış bu tutumları devlet yetkilileri başta olmak üzere halkın da Mevlevîliğe bakışına olumlu anlamda sirayet etmiştir¹⁶²⁶.

Sultan Abdülmecid döneminde Said Hemdem Çelebi'nin itibarı arttı. 1856 yılında İstanbul'da padişah, sadrazam ve devlet erkânı ta-

rafından ağırlandı, kendisine en üstün padişah nişanı verildi. Ayrıca iki damadı kaymakamlık görevine atandı, çelebi dairesinin ve konağın inşaat masrafları hazineden karşılandı¹⁶²⁷. Abdülaziz döneminde devletin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik kriz döneminde bile Mevlevîlere verilen destek devam etti¹⁶²⁸; Abdülaziz 1868 yılında Dergâh şadırvanını onarttı, Sadreddin Çelebi'ye nişanlar verdi¹⁶²⁹. II. Abdülhamid, dönemindeki padişah aleyhinde konuşmaktan çekinmeyen Abdülvahid Çelebi'ye rağmen, Mevlevîliğe desteğini sürdürdü¹⁶³⁰. Sultan Mehmed Reşad 1926 yılında Mevlâna Dergâhı, Yenikapı ve Bahâriye Mevlevîhaneleri için tahsisat ayırarak bakım ve onarımları sağladı¹⁶³¹.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mevlevîliğin önceki canlılığını yitirmeye başladığı, her geçen gün kan kaybettiği dikkati çekmektedir. Yüksek tabakaya mal olan Mevlevîliğe verilen imtiyazlar aynı zamanda tarikatın köylerle, kasabalarla bağlarını zayıflatmış, eski kuşağın yerine geçen yüksek tabakanın da öncekilerden farklı anlayışları, yüzlerini Batı'ya dönmeleri olumsuz anlamda Mevlevîliği etkilemiş, eski aktivitesini kaybetmesine sebep olmuştur¹⁶³².

Devletin sıkıntılı günlerinde Mevlevîler önemli roller üstlenmişlerdir. Nitekim Balkan, I. Dünya ve Çanakkale savaşlarında sosyal

¹⁶²² Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, (1983), s. 249; Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 199.

¹⁶²³ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, (1983), s. 248-254; Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶²⁴ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶²⁵ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, (1983), s. 258-259.

¹⁶²⁶ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶²⁷ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 201-202.

¹⁶²⁸ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶²⁹ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 202.

¹⁶³⁰ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 203-204; Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 470.

¹⁶³¹ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 207; Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

¹⁶³² Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, (1983), s. 260.

dayanışma ve yardımlaşma konusunda ciddi katkıları olmuştur. Mevlevîhaneler bazen bir hastane, bazen bir toplantı ve yönetim birimi, bazen bir sığınak işlevi görmüştür. I. Dünya Savaşı'nda devletin bekası için Veled Çelebi İzbudak komutasındaki gönüllü Mücâhidîn-i Mevlevîyye Alayı, Filistin cephesinde canla başla mücadele etmiştir¹⁶³³.

1920-1925 yıllarında Konya Mevlevî Dergâhı'nda üçüncü kez çelebilik makamında bulunan Abdülhalim Çelebi, çelebiliğinin yanı sıra Konya milletvekilliğini de yürütmüş, aynı zamanda Büyük Millet Meclisi'nde ikinci başkan seçilmiştir. Tarikatların kaldırılmasıyla ilgili kanun hazırlıkları sırasında 1925 yılında İstanbul'da vefat etmiştir¹⁶³⁴. 1925 yılında Tekke ve Zâviyeler kapatılınca Mehmed Bakır Çelebi, Mevlevîlik merkezini Halep'e taşımış, Mevlevîhaneleri bu merkeze bağlamış; ancak Çelebi Suriye hükümeti tarafından casuslukla suçlanarak 1937 yılında Halep'e girmesi yasaklanmıştır. Bir müddet ona vekalet eden kardeşi Abdülvâhid Çelebi Mevlevîliği ayakta tutmaya çalışmışsa da 1944 yılında Suriye hükümetinin kararıyla faaliyetlerine tamamen son verilmiştir¹⁶³⁵. 1926 yılında TBMM'nin çıkardığı bir kanunla Mevlâna türbeleri müze statüsüne sokularak ziyaretlere açılmıştır. Mevlânâ'nın ölüm yıl dönümü törenleri de 1946 ve 1954 yıllarında Konya'da yapılan küçük çaptaki semâ gösterileriyle başlamıştır¹⁶³⁶.

2.2. Mevlevilikte Teşkilât ve Yönetim

Kapı yeri anlamına gelen dergâh, derviş ve şeyhlerin oturduğu yer için kullanılan genel bir terimdir. Bir dergâhta takip edilen yolun kurucusu olan pir veya ona yakın bir kişinin türbesi varsa bu dergâh, büyük dergâh anlamına gelen astân ve astane kelimeleriyle, bu konuma erişememişse sadece dergâh kelimesiyle ifade edilirdi. Tekke ise sûfîlerin bir araya geldikleri, törenlerini icra ettikleri küçük yerlere verilen isimdi. Derecesi dergâh ve tekkeden düşük olan yerler ise köşe, bucak anlamına gelen zâviye isimleriyle isimlendirilmekteydi¹⁶³⁷. İçinde Mevlânâ'nın türbesi bulunan Konya Mevlânâ Dergâhı "pîr evi" ve "âsîtâne-i âliye" kabul edilerek diğer şehir ve ülkelerdeki Mevlevîhanelerin yönetim merkezi olmuştur¹⁶³⁸.

Mevlevîlikte yönetimin başında bulunan Mevlâna'nın soyundan gelen kişi, kibar, zarif, soylu, bilgin anlamındaki "Çelebi" kelimesiyle isimlendirilmiştir. Bu kelime şahıs isminden sonra kullanılmıştır. Ancak Çelebi Hüsameddin Mevlâna soyundan olmadığı için kelime, ismin başına getirilmiştir¹⁶³⁹. Diğer Mevlevîhanelerdeki şeyhler, Mevlânâ'nın maddî-mânevî vârisi konumundaki çelebinin vekilidir¹⁶⁴⁰.

Mevlevîliğin ilk dönemlerinde çelebiler vefat ettiklerinde herhangi bir karmaşa yaşamaması için ailesinden birisini kendisinden sonrası için seçiyorlardı. Daha sonra dergâh zabitanı denilen ileri gelen dedeler bu atamayı yapmışlar, ancak vakıf gelirlerinin taksimatı

¹⁶³³ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 205-206; Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

¹⁶³⁴ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 206.

¹⁶³⁵ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

¹⁶³⁶ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

¹⁶³⁷ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 13.

¹⁶³⁸ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

¹⁶³⁹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 11.

¹⁶⁴⁰ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 471.

konusunda yaşanan sorunlar sebebiyle çelebi tayinlerini bizzat padişahlar yapmıştır. 1866 yılında kurulan Meşayih Meclisi, seçilen ismi şeyhülislama bildirir, o da sultan onayına sunar. Mevlevîhanelerin başına atanan şeyhler de çelebinin verdiği icazetname ile görevlerine başlardı¹⁶⁴¹.

Mevlevîhâneler âsitâne ve zâviye adıyla iki kısımdan oluşmaktadır. Binbir günlük eğitimle çile çıkarılıp “dede” olunabilen tam teşkilâtli mevlevîhânelere âsitâne¹⁶⁴², genellikle şehrin dışında geniş bir bahçe içerisine yapılmaktadır. Âsitânelerde harem, selamlık, semâhâne, türbe, mescid, matbah-ı şerif, meydân-ı şerif, derviş hücreleri bulunmaktadır. Semâhane, mescit, matbah ve hücrelerden uzak bir yerde bulunan ve dışarıya da kapısı açılan harem, şeyhin ailesiyle oturduğu binadır. Selamlık misafirlerin şeyhi ziyaret ettikleri yerdir. Mescit, semâhanenin yanında bulunmaktadır. Hücrelere yakın bir yerde bulunan ve sabah namazında toplanılan Meydan-ı Şerif büyük bir oda idi. Hücrelerin yakınında bulunan matbahda yemek pişirilir, matbah canları dinlenirdi. Semâhane müstakil bir bina olup türbeyle aynı çatı altındaydı. Hücreler ise matbaha yakın koridor içindeki yerlerdi¹⁶⁴³.

Binbir günlük eğitimle çile çıkarılmayan, küçük dergâhlara zâviye denilmiştir. İşlevleri de göz önünde bulundurulduğunda Âsitâne şeyhlerinin derecelerinin zâviye şeyhlerinin derecelerinden yüksek olduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁴⁴.

Mevlevî zâviyelerinde derviş yetiştirilmemektedir. Bunlar dışarıdan gelen veya dışarıya giden dervişlerin konak yeridir. Derviş Hücreleri, Semâhane, Türbe, Meydan Odası, Harem ve Selamlık daireler vardır¹⁶⁴⁵. Antep, Kıbrıs, Trablusşam zâviyeleri gibi zâviyeler bir menzil ve barınak görevi görmüş; Konya’dan geçen hac yolu üzerinde bulunan Karaman, Antakya, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine’dekiler gibi bazı zâviyeler de konaklama tesisi görevi üstlenmiştir¹⁶⁴⁶.

İç teşkilât bağlamında hiyerarşik açıdan Mevlevîliğe mensup olanlar şeyh, dede, çilekeş can ve muhip olarak dört dereceye ayrılır, bunların tümü de derviş veya ihvan sayılırdı¹⁶⁴⁷. Şeyh bir tekkeyi idare etmek, muhib ve derviş yetiştirmek yetkisine sahip kişidir. Bu görev ona çelebilik makamınca bir icazetle verildi. Şeyhlik, manevî olmaktan ziyade idarî bir görevdi¹⁶⁴⁸. Pîr ve postnişinlik makamlarında bulunan şeyhin mukabele (âyin) sırasında posta oturma, Mesnevî okutma ve tarikata girmek isteyenleri kabul edip etmeme gibi yetkilerinin yanında tekkenin ve vakıf mallarının yönetilmesi gibi sorumlulukları da vardı¹⁶⁴⁹.

Dede veya Derviş, kendisini tamamen tarikata adamaya razı olduğuna dair söz verip, çile çıkaran ve hücre sahibi olan kişi demektir. Dede, isterse tekkede oturur, isterse başka bir tekkeye gider, tekkeden ayrılp başka hizmette bulunabilir, evlenebilirdi. Tekkede bulunduğu zaman kapasitesine göre nev-niyazlarla sohbet eder, muhibleri terbiye eder, Mesnevî okutur,

¹⁶⁴¹ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 471.

¹⁶⁴² Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 471.

¹⁶⁴³ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 14

¹⁶⁴⁴ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s.14; Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 471.

¹⁶⁴⁵ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s.14.

¹⁶⁴⁶ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 471.

¹⁶⁴⁷ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 472.

¹⁶⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 136.

¹⁶⁴⁹ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 472.

müzik öğretir, ayin meşkederdi. Verileni reddetmez, ancak kimseden bir şey isteyemezdi¹⁶⁵⁰.

Mevlevîliğe intisap eden şeyh tarafından sikkesi ikrar verip binbir günlük çilede olana “çilekeş can” veya “matbah canı” deniyordu¹⁶⁵¹. Seven anlamına gelen Muhib, Mevlevîliğe intisap eden ama dervişlik için söz vermeyen kişidir. Mevlevîlerin çoğunluğu muhiblerden oluşmaktadır¹⁶⁵².

Mevlevîhânenin maddî ve mânevî yönlerden hizmetine bakan dedelere dergâh zâbitanı denirdi. Matbah-ı şerifteki çilekeş canların eğitimi başta aşçı veya sertabbâh dede (Konuya Dergâhı’nda sertarik) olmak üzere kazancı dede, meydancı dede ve bulaşıkçı dedelerin sorumluluğundaydı¹⁶⁵³.

Mevlevîlikte şeyhten sonra en etkili kişi aşçı dededir. Aslında yemek yapma görevi olmayan, sorumlusu olduğu matbah-ı şerif dolayısıyla bu isim verilen aşçı dede, dervişlerin eğitimi ve tekkenin giderlerinin takibi gibi önemli işlerden sorumluydu. Ona bu yoğun ve önemli görevinde yardım eden kişi ise “Kazancı” ismiyle anılırdı; kazancının görevi ise çilekeş canların eğitilmesiydi. Mutfağa yeni giren ve nev-niyaz denilen kişinin eğitimi “Halife Dede” üstleniyordu. Dergâhın önemli vazifelilerinden biri de “Meydancı Baş” idi. Dergâhtaki işlerin aksamaması meydancı dedenin görevindeki titizlikle alakalıydı. O bir yandan dergâhtaki meydan hizmetlerini yürütürken, bir yandan dedeler

arasındaki iletişimi, dedelerle canlar arasındaki koordineyi sağlıyor, yemek ve mukabele vakitlerini bildiriyor, bir yandan da şeyhin postunun semâhaneye serilmesi ve kaldırılması görevini yerine getiriyordu¹⁶⁵⁴.

Mevlevîlikte mûsikî ve edebiyata verilen önem sebebiyle, tekke erkânı arasında neyzen, kudümzenbaşlar da yer alıyordu. Bunlar törenlerdeki görevlerinin yanı sıra ayinhan ve neyzenleri de yetiştirirlerdi¹⁶⁵⁵.

Mevlevîhanelerde Mesnevî, mukabele günleri ve namazdan sonra, Mesnevî kürsüsünde şeyh tarafından takrir ve şerh edilirdi¹⁶⁵⁶. Her Mevlevî şeyhinin eğer bir mazereti yoksa mukabeleden önce mutlaka mesnevî okuması şarttı. Bununla beraber bu görev için özel görevliler de vardı¹⁶⁵⁷. Bu görevi mesnevîhanlar icra ederlerdi. Mesnevîhanlık tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, tasavvuf, felsefe tarihi, dinler ve mezhepler tarihi, şiir ve edebî tenkit gibi dallarda bilgi sahibi olmayı gerektiren bir makamdı ve mesnevîhanın uygun gördüklerine Mesnevî şerhi icâzeti verme yetkisi vardı¹⁶⁵⁸.

Türbe-i şerifin bakımından sorumlu “Türbedar,” dergâh zâbitanı arasında önemli bir kişiydi. Mevlevîhânelerin kapıları Ramazan ayı dışında akşam ezanında örtülür, ezandan sonra dergâha kimse alınmazdı. Kapı sabah ezanı okunurken açılırdı. Kapıların açılma ve kapatılması görevi Bevvâb Dede’nin göreviydi¹⁶⁵⁹.

¹⁶⁵⁰ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik*, s. 393-395; Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 219.

¹⁶⁵¹ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 472.

¹⁶⁵² Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 133; Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 217.

¹⁶⁵³ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik*, s. 396; Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 472.

¹⁶⁵⁴ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 473.

¹⁶⁵⁵ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik*, s. 397.

¹⁶⁵⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik*, s. 406.

¹⁶⁵⁷ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 150.

¹⁶⁵⁸ Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 473.

¹⁶⁵⁹ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 14; Tanrıkorur, “Mevleviyye,” XXIX, 473.

Mevlevîhânelerde saydığımız bu görevlilerden başka imam, müezzin, hatip, hâfız, müderris, na'than, kayyum, ferrâş, kâtip gibi görevliler de vardı. Bunlara hizmetleri karşılığında ücret ödeniyordu. Vakfiye gelirleri üçe bölünüyor, mütevellî maaşlarına, tadilat ve onarım işlerine, mutfak masraflarına ve hizmetçilere sarf ediliyordu¹⁶⁶⁰.

2.3. Mevlevilikte Âdâb ve Erkân

Mevlevîlik, sünnî tarikatların en büyük ve en yaygınlarından biridir. Allah'ı bilme ve Allah'a kavuşma yolunda, vahdet-i vücud (Varlık Birliği) inancını merkeze alarak hareket eden Mevlevîlerin en belirgin yönleri, amaçlarını aşk ve cezbe ile gerçekleştirme yöntemleridir. Tasavvufta aşk ve cezbe yolunu seçen Mevlâna'nın fikirlerinden feyz alan Mevlevîlik, kendine has belli başlı kurallarla örgütlenerek, mecazi davranışlarla şekillenmiştir¹⁶⁶¹. Bu kural ve davranış şekilleri Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi devrinden itibaren tarikatın gelişme sürecine paralel biçimde oluşmaya başlamış, Pîr Âdil Çelebi döneminde kural haline gelmiştir¹⁶⁶².

Mevlevîler tarikat kurallarına, sosyal terbiyeye, âdâb ve erkâna son derece önem verirler; başkalarına karşı hoşgörülü yaklaşımlar sergilerler, ancak mensuplarının âdâb ve erkâna uymayan davranışlarına karşı aynı hoşgörüyü göstermezler, davranışının derecesi doğrultusunda davranış sahibini cezalandırırlardı¹⁶⁶³.

Mevlâna'yı seven, fikirlerini benimseyip tarikata girmek isteyen kişi, öncelikle bir Mevlevî şeyhine gelir, muhib olmak istediğini söylerdi. Şeyh onu muhibliğe uygun görürse tekrar buluşmak üzere bir gün belirleyerek gönderirdi. Muhib olmak isteyen kişi, belirlenen günde gusül abdesti aldıktan sonra şeyhe gelir, elini öperek önünde diz çökerdi. Sonra şeyh onun başını dizine koyar, getirdiği sikkelerini usulünce giydirir, dua ve Fatiha süresini okuyarak tekbir getirir, birbirlerinin sağ elini aynı anda öperlerdi¹⁶⁶⁴. Bundan sonra adayın saçından ve bıyığından birkaç kıl kesilirdi¹⁶⁶⁵. Böylece muhib olma vasfını kazanan aday sürekli dergâhta kalan dededen tarikat usullerini öğrenmeye başlardı. Muhib, semâ öğrenmek isterse semâ öğretilir, ney üflemek, na't, ilahi gibi mûsikî alanında yetenekliyse o alanlarda eğitim verildi. Mesnevî derslerine girer, Mesnevî okumayı yorumlamayı öğrenir mesnevîhan olarak yetiştirilirdi¹⁶⁶⁶. Binbir gün çile çıkarmadıkları için Mevlevî dedeleri gibi dergâhta yatıp kalkmak zorunda olmayan, tarikat içinde herhangi bir mecburiyeti bulunmayan muhibler, dergâh dışında rutin işlerine devam ederler, dergâha normal kıyafetleriyle gelirler, dergâhta sikke ve hırkalarını giyerler, semâ yapacaklarsa tennurelerine bürünürlerdi¹⁶⁶⁷.

Mevlevîliğe intisap edip dergâha girmeye ve derviş olmaya karar veren kendisine nevniyâz veya Matbah Canı denen kişi dergâhtaki dedelerden birinin gözetiminde eğitime başlardı. Dedenin hücresi bir terbiye ve seyrü süluk

¹⁶⁶⁰ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 473.

¹⁶⁶¹ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 216.

¹⁶⁶² Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 473.

¹⁶⁶³ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 217.

¹⁶⁶⁴ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 390; Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 217.

¹⁶⁶⁵ Tanrıkorur, "Mevleviyye," XXIX, 473.

¹⁶⁶⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 391; Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 217.

¹⁶⁶⁷ Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 217.

yeridir. Bu aşamada binbir günlük riyazete tâbi tutulan nev-niyâz matbahta ayakçılık, temizlik, şerbetçilik, bulaşıkçılık, dolapçılık, pazarcılık, somatçılık, kandilcilik v.s. on sekiz türlü hizmet görür, semâ meşkettilirdi. Bu sürede dergâh dışında geceleyemez, eğlencelere katılmaz, ahlâka aykırı davranışlarda bulunamazdı. Binbir günlük çileyi usulünce tamamlayan nev-niyâz, matbah elbisesini çıkararak, derviş elbisesini giyer, akşam yenilen yemekten sonra yapılan kısa merasimden sonra hücre sahibi derviş olurdu¹⁶⁶⁸.

Hafî ve devranî zikir olan semâ, hem binbir günlük eğitimin önemli unsurlarından biri hem de sikke giyilmesi için zorunlu olması sebebiyle Mevlevîlik'te önemliydi¹⁶⁶⁹. İlk sûfî müellifler eserlerinde semâ'ı, "sûfinin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması" şeklinde tanımlamışlardır¹⁶⁷⁰. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, vecd ve zevk eseri olarak herhangi bir kurala bağlı olmaksızın yaptığı semâlardan ilham alınarak, ölümü sonrasında geliştirilip şekillenmiştir¹⁶⁷¹. Semâ dedesi muhip ve çilekeş canlara çivili tahta üzerinde semâyı öğretirler, onları mukabeleye hazır hâle getirirlerdi. Semâ öncesinde de mesnevîhanlar Mesnevî dersi vererek, dervişleri aşk ve mârifete ulaşmaları konusunda irşad ederlerdi¹⁶⁷².

Mevlevîler, esmâ ile sülûkü değil, aşk ve cezbeyle hakikate ulaşmayı gaye edindikleri için, sadece ism-i celâl zikredilerek sabah na-

mazından sonra, ihya gecelerinde de namazdan sonra ve mukabeleden önce dergâhın mescidinde yapılan zikre de önem vermişlerdir. Zikir halkasını meydancı dede organize ederdi. Zikirde sayı yoktur. Allah isminin ilk hecesi "Al", ile "lah" eki telâffuz edilerek söylenir; önce A harfi l harfine şiddetle vurularak "Al" denir, hafif bir duraklamadan sonra "lah" denirdi. Zikir anında üstünü başını yırtmak, bağırıp çağırmak, vecde gelmediği halde gelmiş gibi yapmacık tavırlar sergilemek edebe aykırı hareketler olarak görülürdü¹⁶⁷³.

Mevlevîlerde matbahın ayrı bir ehemmiyeti olduğu için, yemeğin pişirilmesi ve yenmesi de bir törenle yapılırdı. Sabah namazı kılındıktan ve ism-i celâl çekildikten sonra matbaha yakın bir yerde bulunan Meydan-ı Şerif'te toplanılırdı. Yemek pişince kazancı dede, kazanın veya tencerenin kapağını açar, niyaz ve gülbankten sonra yemekler dağıtılır, belli âdâba riayet ederek yemekler yenirdi¹⁶⁷⁴.

Mevlevîlerde "ölmeden önce ölmek" anlayışı dolayısıyla ölüm dosta kavuşma, bir ülkeden diğer ülkeye göçü ifade etmektedir. Ağır hastaların başında ism-i celâl çekilirdi. Mevlevî şeyhleri matbahta yıkanır, yıkanırken ney ve kudüm eşliğinde ayini şerif okunurdu¹⁶⁷⁵. Cenaze, şeyh ve iki derviş tarafından kabre indirildikten sonra sikkesi giydirilir ve hırkası örtülüp sağ yanına hilâfetnâmesi konulurdu¹⁶⁷⁶. Definden sonra sayısız olarak beş dakika ism-i celâl okunup gülbank çekilirdi. Hep bir ağızdan

¹⁶⁶⁸ Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 134; Önder, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 217-219.

¹⁶⁶⁹ Tanrıkorur, "Mevlevîyye," XXIX, 474.

¹⁶⁷⁰ Semih Ceyhan, "Semâ," *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 455.

¹⁶⁷¹ Nuri Özcan, "Mevlevî Ayini," *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 464.

¹⁶⁷² Tanrıkorur, "Mevlevîyye," XXIX, 474.

¹⁶⁷³ Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 123-124; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 411-412.

¹⁶⁷⁴ Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, s. 124-125; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 415.

¹⁶⁷⁵ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 424.

¹⁶⁷⁶ Tanrıkorur, "Mevlevîyye," XXIX, 474.

“Hû” denilip baş kesilir ve kabirden dönülürdü. Mezar başında telkin getirilmezdi¹⁶⁷⁷.

2.4. Mevlevîliğin Tesirleri

Toplum hayatında asırlardır önemli tesirler bırakan Mevlevîlik, insan hayatını ilgilendiren hemen her müspet konuda derin izler bırakmıştır. İdeal insan yetiştirme amacına yönelik kuralları ve model uygulamaları kurulduğu günden günümüze kadar yansımalarını göstermiştir.

İnsanın Allah’a ve yaratılanlara karşı görev ve sorumluluklarında hassas olması dinin önemli gayelerinden biridir. Bu gayeye ulaşma yolunda karşımıza çıkan en önemli engel nefistir. Mevlevîlikte gururdan, kibirden, yapmacık davranışlardan uzak bir şekilde, nefsin arzularına gem vurarak, dini Allah’a has kılarak yaşamak esastır. Dinî mekânlarda yapılan ibadetler işte bu esas üzerine bina edilmiştir.

Mevlevîlik, büyük halk kitlesinin kalbî/ahlakî terbiyesine yön vermiş¹⁶⁷⁸, her toplumda erdem olarak kabul edilen davranış şekillerini yerleştirme gayesiyle kişiyi ahlakî olgunluğa erdirtirecek kurallara ihtimam göstermiş¹⁶⁷⁹, böylece mensuplarını ahlâkî olgunluğa erdirmiştir.

Tarih boyunca halk tabakalarından devlet adamlarına kadar toplumun her kesiminden insanların mânevî hayatı üzerinde etkili olan Mevlevî dergâhlarından birçok âlim, ârif ve kâmilin yanı sıra Türk kültür ve sanatının en

önemli temsilcileri yetişmiştir¹⁶⁸⁰. Bu açıdan bakıldığında Mevlevîliğin bir eğitim merkezi olarak değerlendirilebileceğini, bir akademi özelliği taşıdığını¹⁶⁸¹ söylemek mübalağa olmaz. Öğrenilen bilgilerin pratiğe/eyleme aktarılması yönüyle de Mevlevîliğin sadece öğretim merkezi değil ziyadesiyle bir eğitim merkezi olduğu görülür.

Mevlâna başta olmak üzere onun takipçileri olan Mevlevîler devlet erkânıyla hemen her daim birlikte hareket etmişler, ülkenin birlik beraberliğini, bütünlüğünü bozacak hiçbir harekete tevessül etmemişler, etmek isteyenlerin de karşısında durmuşlardır. Dolayısıyla siyasî anlamda devlet erkânıyla iyi ilişkiler içinde olmuşlardır.

Toplumların düzen ve intizamları kendisini oluşturan fertlerin kalitesine bağlıdır. Sosyal yönden, dergâhta terbiye gören insanın her şeyden önce, toplum düzenine ve başka insanlara son derece saygılı, daima muhatabını ön plana alarak, kendisini arka planda tutmasını bilen bir kişi olması¹⁶⁸² son derece önemlidir. İkili ilişkilerde insanların birbirlerine saygılı olması konusunda dergâh kuralları çok nettir. Burada âdâb-ı muaşeret kuralları konusunda son derece titiz davranılmaktadır. Sofra âdâbından, selamlaşma âdâbına, oturup kalkmaya kadar günlük hayatın bütün davranışları en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir¹⁶⁸³.

Psikolojik açıdan bakıldığında, Mevlâna’nın bizzat “Dergâhımız ümitsizlik kapısı değildir” terennümleriyle de vurguladığı gibi, Mevlevî-

¹⁶⁷⁷ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 424.

¹⁶⁷⁸ Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlâna ve Mevlevîlik,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 22. Cilt: 15, S. 1, 2006, s. 22.

¹⁶⁷⁹ Sezai Küçük, *Mevlevîyye, Türkiye’de Tarikatlar- Tarih Kültür*, editör: Semih Ceyhan, İstanbul 2015, s. 530.

¹⁶⁸⁰ Tanrıkorur, “Mevlevîyye,” XXIX, 474.

¹⁶⁸¹ Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530.

¹⁶⁸² Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530-531

¹⁶⁸³ Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530-531.

lik'te ümitsizlik çağrışımı yapan olumsuz kelimelere mümkün mertebe yer verilmediği görülmür. Bu durum psikolojik açıdan son derece önemlidir. Mevlevî dilinde, ışıḡı yakmak yerine ışıḡı uyandırmak, ateşi söndürmek yerine ateşi dinlendirmek, gömmek yerine sırlamak, kapatmak yerine sır etmek ifadelerinin daha zarif görülmesi¹⁶⁸⁴, tercih edilmesi dikkati çekmektedir.

Bir toplumu ayakta tutan en önemli unsurlardan biri “dil” dir. Dilin, üslubun iyi kullanılması konusunda Mevlevîlik, dilimize nezaket katmış¹⁶⁸⁵, günlük konuşmalara zarafet yüklü kelimeler kazandırmış, birtakım zarafet ve nezaket kelimeleri yerleştirmiştir. Âgâh olmak, aşk-ı niyaz etmek, ganîsi olmak, gönül etmek, sır olmak, Hak vere gibi kelimeler Mevlevî zarafetini yansıtan kelimelerden bazılarıdır¹⁶⁸⁶.

Kur'an-ı Kerim'in muhataplarına en çok emrettiği eylem “düşünmek, tefekkür etmek”-tir. Kuralları ve uygulamaları incelendiğinde Mevlevîliğin felsefe ve tefekkür dünyasına ışık tuttuğu, yön ve ruh verdiği görülmektedir¹⁶⁸⁷.

Mevlevîliğin kültür sanat dünyamıza bir hayli katkıları olmuştur. Birer güzel sanatlar akademisi gibi çalışan Mevlevîlik, tarih boyunca bu yönüyle halk tabakalarından devlet adamlarına kadar toplumun her kesiminde tesirini göstermiştir¹⁶⁸⁸.

Mûsikînin, semâ'nın önemli dergâh hizmetleri arasında bulunması¹⁶⁸⁹, musikîmize haşmet

katmış¹⁶⁹⁰, XVIII ve XIX. yüzyıllarda İstanbul Mevlevîhâneleri âdeta birer konservatuvara dönüşmüş ve klasik Türk mûsikîsinin en parlak simaları burada yetişmiştir. Bunlar arasında Ali Nutkî, Osman Selâhaddin, Kutbünnâyî Osman, Selim, Abdülbâki Nâsır, Hamâmîzâde İsmâil, Ahmed Celâleddin, Zekâî, Fahreddin dedelerle İtrî, III. Selim ve Rauf Yektâ Bey sayılabilir. Klasik Türk mûsikîsinin büyük bestekârlarından birçoğu da bu tarikatın mensuplarıdır¹⁶⁹¹.

Mevlevîlik şiir dünyamıza da zarâfet katmıştır¹⁶⁹². Nitekim Divan şairleri arasında yer alan 320 şairden 220'si Mevlevî kökenlidir¹⁶⁹³.

Mevlevîler hat sanatı ve nakkaşlıkta da söz sahibi olmuşlardır. Nitekim aralarında Mehmed b. Abdullah el-Konevî, Mehmed Suûd el-Mevlevî, Kütahyalı Mehmed Dede, Nakkaşzâde Ahmed Tâib ve Sıdkî Dede gibi tanınmış Mevlevî hattatlar ve birçok nakkaş çıkmıştır¹⁶⁹⁴.

SONUÇ

XIII. yüzyılın ortalarında Konya'ya gelen Mevlânâ, yaşadığı çağdan günümüze kadar sözleriyle, davranışlarıyla insanlığa rol model olmuştur; olmaya da devam edecektir. Hak vergisi zekâsını, tedai kudretini, çocukluk ve gençlik dönemlerinde aldığı köklü eğitim/öğretimle taçlandırmış, dâhiyane fikirleriyle, kaynağını Kur'an ve Sünnet'ten aldığı evrensel nitelikli mesajlarıyla insanlık âlemine damgasını vurmuştur. Bir elmas misali kendisine yansıyan

¹⁶⁸⁴ Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530-531.

¹⁶⁸⁵ Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik,” s. 22.

¹⁶⁸⁶ Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530-531.

¹⁶⁸⁷ Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik,” s. 22.

¹⁶⁸⁸ Tanrıkorur, “Mevlevîyye,” XXIX, 474.

¹⁶⁸⁹ Küçük, *Mevlevîyye*, s. 530.

¹⁶⁹⁰ Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik,” s. 22.

¹⁶⁹¹ Tanrıkorur, “Mevlevîyye,” XXIX, 474.

¹⁶⁹² Kara, “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik,” s. 22.

¹⁶⁹³ Tanrıkorur, “Mevlevîyye,” XXIX, 474.

¹⁶⁹⁴ Tanrıkorur, “Mevlevîyye,” XXIX, 474.

ışık huzmelerini cömertçe yanına yöresine yansıtmış, “ölmeden önce ölünüz” ilkesince sürdürdüğü örnek yaşantısıyla ölümsüzleşmiştir. O sadece dinî ilimleri değil pozitif bilimleri de tahsil etmiş çok yönlü bir şahsiyettir. Hayatını ve eserlerini incelediğimizde onun zahid, mu-tasavvıf, âlim, şair, kanaat önderi gibi birçok vasıflarla donatılmış olduğu sonucuna ulaşırız.

Mevlâna'nın vefatından sonra çıkırından gidenler, takipçilerini çoğaltmak, ölümsüz fikirlerini yaşatmak amacıyla Mevlevîlik tarikatını kurup sistemleştirmişlerdir. Her ne kadar bu tarikat Mevlâna ve eserleri kadar Osmanlı sınırlarını taşımamışsa da asırlarca Anadolu'da itibar görmüş, fert olarak, toplum olarak Anadolu insanına rehberlik etmiştir. Taşrada yaşayan insanlardan devlet ricaline kadar hemen her kesim insanına kucak açan ve rağbet edilen bir kurum olarak, dinî, ahlâkî, siyasî, sosyal, psikolojik, kültür-sanat gibi birçok alanda önemli tesirler icra etmiştir. Bu tarikatın halk nazarında kabul görmesi, uzun soluklu olması, kural-larının ve uygulamalarının yapıcı özellikleri, insanî duyarlılıkları, birleştirici bütünleştirici nitelikleri bünyesinde barındırmasıyla izah edilebilir.

KAYNAKÇA

- ARAZ, Nezihe, *Aşk Peygamberi (Mevlâna'nın Hayatı)*, İstanbul, 2004.
- ARAZ, Nezihe, “Çağdaş Kavramlar Işığında Tebrizli Şems'in Kişiliği”, *V. Ulusal Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. (118-124).
- BABINGER, Franz-KÖPRÜLÜ, Fuat, *Anadolu'da İslâmîyet*, çev.: Ragıp Hulusi, İstanbul, 1996.
- BAL, Hüseyin, *Alevi-Bektaşî Kültürü (Sosyolojik Araştırmalar)*, Isparta, 2002.
- BARTHOLD, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev.: M. Fuat Köprülü, Ankara, 1940.

- BEYTUR, Midhat Bahari, *Mesnevî Gözüyle Mevlâna-Şiirleri Aşk ve Felsefesi*, İstanbul, 1965.
- BÜYÜKBAYRAKTAR, Mevlüt, *Mevlâna'da Arayış ve Buluş*, Konya, 1993.
- BÜYÜKÇELEBİ, Celâleddin, “Kongreye Katılan De- legeler Adına Bitiş Konuşması,” *I. Mevlâna Milli Kongresi*, Konya, 1986, s. (449).
- CAN, Şefik, *Dîvân-ı Kebîr -Seçmeler-*, İstanbul, 2000, C.: I-IV.
- CAN, Şefik, *Mevlâna -Hayatı Şahsiyeti Fikirleri-* İstanbul, 1997.
- CEYHAN, Semih, “Semâ,” *DİA*, İstanbul, 2009, XXX- VI, s.s. 455.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Mevlâna'nın Dili Niçin Farsça- dır?” *V. Ulusal Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. (36-50).
- ÇELEBİ, Celâleddin, *Hız. Mevlâna'da İlim*, Konya, 1996.
- ÇELEBİ, Asaf Halet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul, 1957.
- DEMİR, Süleyman, *Hız. Mevlâna'nın Hayatı ve Men- keleri*, İstanbul, 1982.
- DEVLETŞAH, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu- arâ)*, çev.: Necati Lügal, İstanbul, 1997, C.: I-IV.
- DİKİCİ, Recep, “Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tir- mizî,” *M. P. S. B.*, Konya, 2000, s. (11-13).
- EFLÂKÎ, Ahmet, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 2001, C. I-II.
- ETİK, Arif, *Şems ve Mevlâna*, Konya, 1982.
- EVLİYAĞLU, Gökhan, *Mevlâna Sevgisi*, İstanbul, 1959.
- FÜRÜZANFER, Bedüzzaman, *Mevlâna Celâleddîn*, çev. F. Nafiz Uzluk, İstanbul, 1986.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Dîvân*, İstanbul, 1971.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Dîvân-ı Kebîr'den Seçme- ler*, Ankara, 1989.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlâna Celâleddîn*, İstan- bul, 1959.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlâna'dan Sonra Mev- levîlik*, İstanbul, 1953 ve 1983.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlevî Âdâb ve Erkân*, İs- tanbul 1963.

- GÜNER, Ahmet, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991.
- GÜRER, Dilâver, *Füsûsü'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul, 2002.
- GÜZEL, Ahmet, *Aşkın Simurgu -Bir Mevlâna İncelemesi-*, Konya, 2008.
- HALICI, Feyzi, "Mevlâna'da Duygu Kavramı", *V. Uluslararası Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982.
- HİDAYETOĞLU, Selahattin, *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî -Hayatı ve Şahsiyeti-*, Konya, 1989.
- HİKMET, Neriman, *Mevlâna -Bilimsel Gerçeklik Açısından Varoluş Felsefesi-*, İstanbul, 1975.
- HOCAZÂDE, Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, çev. Y. Kenan Necefzâde, İstanbul, 1966.
- HODGSON, Marshall G. S., *İslâm'ın Serüveni*, rdk. Metin Karabaşoğlu vd., İstanbul, 1993.
- HUART, Clément, *Mevlevîler Beldesi Konya*, çev. Nezih Uzel, İstanbul, 1978.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddîn Ebü'l- Hasen (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut, 1965, C. VII.
- KABAKLI, Ahmet, *Mevlâna*, İstanbul, 1976.
- KARA, Mustafa, "Doğumunun 800. Yılında Mevlâna ve Mevlevilik," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 1, 2006 s. 1-22.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Klâsik Türk Şiir Geleğinde Mevlâna'nın Yeri ve Edebî Miras Tartışmaları," *X. Mevlâna Milli Kongresi*, Konya, 2002, s. 127-135.
- KÂTİP ÇELEBİ, *Seçmeler*, haz.: O. Şaik Gökyay, İstanbul, 1991, C. III.
- KAYAOĞLU, İsmet, "Mevlâna'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları-Babalar-Kalenderler ve Diğerleri," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1989, C. XXXI, s. 146-55.
- KAYAOĞLU, İsmet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya, 2002.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, bkz.: Babinger, Franz.
- KÜÇÜK, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, İstanbul, 1997.
- KÜÇÜK, Sezai, *Mevleviyye, Türkiye'de Tarikatlar-Tarih Kültür*, editör: Semih Ceyhan, İstanbul 2015.
- LERMİOĞLU, Ayten, "Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî," *V. Uluslararası Mevlâna Kongresi*, Konya, 1982, s. 174-178.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273), *Dîvân-ı Kebîr*, haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1957-1960, C. I-V.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî *Fîhi Mâfîh*, çev.: Meliha Ülker Tarıkâhya, İstanbul, 1985.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî *Mecâlîs-i Seb'a (Yedi Meclis)*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, 1965.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî *Mektuplar (Mektûbat)*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1963.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî *Mesnevî*, çev. ve şerh. Tahiru'l-Mevlevî, İstanbul, t.y., II. bsk.
- MEVLÂNA, Celâleddîn Rûmî *Rubaîler*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, 1963.
- MEYEROVİTCH, Eva de Vitray, *Le Livre du Dedans*, Paris, 1982.
- MEYEROVİTCH, Eva de Vitray, *Mesnevî (Mutlağın Aranışı)*, çev. Mehmet Aydın, Konya, 1996.
- MOLLA CAMÎ, Mevlâna Nureddin Abdurrahman b. Ahmed (ö. 898/1492), *Nefahatü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, çev. Kâmil Candoğan-Sefer Malak, İstanbul, 1971.
- NEDVÎ, Ebu'l-Hasen, Hz. *Mevlâna (Duygu ve Düşüncede Tazelik)*, çev. M. Eminoglu, Konya, 1986.
- NICHOLSON, Reynold A., *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, çev. Ayten Lermioğlu, İstanbul, 1973.
- NÜZHET, Sadettin, *Mevlâna*, İstanbul, 1932.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna (Hayatı-Eserleri)*, t. ve y. yok, (Tercüman 1001 Temel Eserler).
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul, 1998.
- ÖZCAN, Nuri Özcan, *Mevlevi Ayini*, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s. 464.
- ÖZÖNDER, Hasan, *Konya Mevlâna Dergâhı*, Ankara, 1989.
- ÖZÖNDER, Hasan, *Konya Velileri*, Konya, 1980.
- RITTER, Helmut, "Mevlâna Celâleddîn," *İ.A.*, İstanbul, 1988, C. III, s.s. (53-58).
- SATOĞLU, Abdullah, *Mevlâna'nın Hocası Seyyid Burhaneddin*, y. yok, 1965.

- SCHİMMEL, Annemarie, *Maulânâ Jalâluddin Rumi's Influence On Muslim Literature*, (Aspect of Mevlâna), Ankara, 1971.
- SCHİMMEL, Annemarie, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî (Ben Rüzgârım Sen Ateş)*, çev. Senail Özkan, İstanbul, 2000.
- SCHİMMEL, Annemarie, *Ruhum Bir Kadındır (İslâm'da Müennes)*, çev. Ö. Enis Akbulut, İstanbul, 1999.
- SİPEHSÂLÂR, Feridun b. Ahmed, *Mevlâna ve Etrafındakiler (Risale)*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977.
- SULTAN VELED, *İbtidâ-nâme*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, 1976.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964.
- TANERİ, Aydın, *Harezşahlar*, Ankara, 1993.
- TANRIKORUR, Ş. Barihüda, "Mevleviyye," *DİA.*, Ankara, 2004, s. 468-475.
- TARLAN, A. Nihat, *Mevlâna*, İstanbul, 1974.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971.
- TÜRKMEN, Erkan, *The Essence of Rumi's Masnevi*, Konya, 1992.
- UZ, Mehmet Ali, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya, 1993.
- UZEL, Nezih, *Mevlâna ve İnsan*, İstanbul, 2003.
- UZLUK, Şahabettin, *Mevlâna'nın Ressamları*, Konya, b.t. y.
- ÜLKEN, H. Ziya, "Mevlâna'nın Muhiti," *Edebiyatımızda Mevlâna*, der.: Hilmi Yücebaş, İstanbul, 1959.
- ÜRKMEZ, Melâhat, *Mevlâna'da Aşk Sırrı ve Nihâi Bütünleşme*, Konya, 2005.
- WATT, Nigel, *Sevginin Yolu*, çev.: Nisan Işıl, İstanbul, 2003.
- YAYLALI, Kâmil, *Mevlâna'da İnanç Sistemi*, Konya, 1974.
- YENİTERZİ, Emine, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, Ankara, 1997.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, *Edebiyatımızda Mevlâna*, İstanbul, 1959.